

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2021
LXIII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Tringli István
A kikiáltott közgyűlés

Martí Tibor
Aragóniai Beatrix hozománya

Mihalik Béla Vilmos
A Szentszék magyarországi egyházpolitikája a 17. század végén

Nagy Ágoston
Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében

Fazekas Csaba
Az 1848-as püspöki kar politikai arculata

Csunderlik Péter
Hanák Péter és a nyugati történettudomány

Erős Vilmos
Az elkötelezett történész

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:*

<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>

A 2021-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIII. évfolyam, 2021. 4. szám

TANULMÁNYOK

Tringli István A kikiáltott közgyűlés	575
Martí Tibor Aragóniai Beatrix hozománya. Újabb források Mátyás nápolyi kapcsolatainak történetéhez (1474–1476)	605
Mihalik Béla Vilmos A Szentszék magyarországi egyházpolitikája a 17. század végén	631
Nagy Ágoston „Ezen nemes, boldogtalan Nemzetnek sorsa és helyeztetése borzasztó!” Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében	671
Fazekas Csaba Szempontok az 1848-as püspöki kar politikai arculatának meghatározásához	695
Csunderlik Péter A „magyar Schorske”? Hanák Péter és a nyugati történettudomány	711
MÉRLEG	
Erős Vilmos Idolum és realitás. Az elkötelezett történész	727

A SZENTSZÉK MAGYARORSZÁGI EGYHÁZPOLITIKÁJA A 17. SZÁZAD VÉGÉN

MIHALIK BÉLA VILMOS

THE HOLY SEE AND THE HUNGARIAN CHURCH
IN THE LATE SEVENTEENTH CENTURY

The paper explores the policies of the Holy See with regard to the Hungarian church during the pontificate of Pope Innocent XII (1691–1700). In the course of the Great Turkish War (1683–1699) important territories of the Hungarian Kingdom had been liberated from Ottoman rule, and the bishoprics and other ecclesiastical institutions started to reorganise themselves there. Yet the filling of church benefices constituted a constant bone of contention between the Apostolic See and the Habsburg Court of Vienna on account of the traditional right of patronage (*ius patronatus*) of the Hungarian kings, and the internal disputes between the newly reorganised bishoprics were also brought to Rome. A particularly sensitive area in this respect was the situation of the Protestant Principality of Transylvania, now under Habsburg rule, where the Viennese court aimed at strengthening the Catholic Church. A special episode of the period was, in the context of the development of general European politics, the attempt by the Habsburg court to have the bishop of Győr, Duke Christian August of Saxony–Zeitz, created a cardinal. All these issues shed light on the way the Hungarian Catholic Church had changed with the expulsion of the Ottomans.

Keywords: Holy See, Habsburg Court, ecclesiastical policy, Catholic Church, diplomacy

Andrea Santacroce bécsi nuncius 1699. augusztus 15-én meglehetősen keserű sorokban számolt be bátyjának egy számára, a magyar prímással váratlanul kialakult nézeteltérésről: „S most Kollonich bíborossal, kivel szolgálatom első napjától kezdve ragyogó viszony volt, vitám támadt, mivel a legesztelenebbül követeli magának két püspök vitás ügyét, amely már a nunciatúra elé került.”¹ Ez az egy mondat is jól tükrözi azt az ambivalens viszonyt, amely a magyar katolikus hierarchia és a Szentszék viszonyát jellemezte

Mihalik Béla Vilmos, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében jelent meg.

¹ Archivio di Stato di Roma (= ASR) Archivio Santacroce. Busta 1226. Bécs, 1699. augusztus 15. Andrea Santacroce levele Antonio Santacrocéhoz.

a 17. század folyamán. Együttműködés és konfliktus, politikai és egyházi megfontolások sokszor párhuzamos jelenléte alakította ezt a kapcsolatot.

Ezt a sokszor ellentmondásos korrelációt már Fraknói Vilmos is részletesen tárgyalta monumentális munkájának harmadik kötetében, ám vizsgálatát XI. Ince halálával, 1689-cel lezárta.² Bizonyos tekintetben az ő munkásságát folytatta az osztrák Sigismund von Bischoffshausen és a magyar Scheffler János is. Mindketten a nagy pápa közvetlen utódjának, VIII. Sándornak rövid, másfél évre sem kiterjedő pontifikátusát (1689. október – 1691. február) vizsgálták. Míg azonban Bischoffshausen a bécsi (udvari és Liechtenstein hercegi) levéltárak forrásanyagát dolgozta fel, addig a későbbi mártír szatmári püspök Scheffler a nunciusi jelentések anyagát használta a Vatikáni Titkos Levéltárból.³ Munkájuk azonban szinte kizárólag a politikai és diplomáciai eseményekre korlátozódott, az egyes egyházi ügyek (jellemzően birodalmi püspökválasztások) legfeljebb ennek kontextusában fordultak elő. Magyar szempontból a törökellenes háború támogatásában bekövetkező szentszéki politikai fordulat volt a legfontosabb vonatkozás mindkét munkában.

Ha nem az egyes pontifikátusok irányából közelítjük meg a historiográfiai előzményeket, akkor a jelen tanulmány tekintetében relevánsabb egyházi ügyeket is Fraknói már említett munkája tárta fel legelőször. Ezek közül a magyar királyok főkegyúri jogával és a püspökkinevezések szentszéki megerősítésével külön is foglalkozott,⁴ amelyhez egy okmánytárat is közreadott.⁵ Ez egészen a 18. század második feléig tartó kitekintést adott, így a most vizsgált 17. század végi időszakra is kiterjedt. Ezt a munkát egészítette ki Vanyó Tihamér, aki a magyar püspökkinevezéseken túlmutatóan számos más egyházügyi kérdést is érintett. Vanyó ráadásul nemcsak a szűken vett, legfelsőbb kapcsolattartási szintet (nunciusi tevékenység) vizsgálta,⁶ hanem a magyar püspöki kar és a Szentszék közvetlen kapcsolatát is elkezdte feltárni.⁷ Szintén erre a közvetlen összeköttetésre vetett fényt Galla Ferenc több, kéziratban maradt munkája, amelyek az utóbbi másfél évtizedben jelentek meg a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozatában.⁸

² Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal*. I–III. Bp., 1901–1903. III. (1526–1689.) A vatikáni kutatástörténetre átfogóan lásd Tusor Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*. Bp.–Róma, 2004. (*Collectanea Vaticana Hungariae* [= CVH] I/1. exc.)

³ Sigismund Frh. von Bischoffshausen: *Papst Alexander VIII. und der Wiener Hof (1689–1691)*. *Nach den Beständen des Kaiserlichen und Königlichen Haus-, Hof- und Staatsarchivs und des Fürstlich Liechtensteinischen Archivs in Wien dargestellt*. Stuttgart–Wien, 1900.; Scheffler János: *VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar (1689–1691)*. *A Vatikáni Levéltár okmányai alapján*. Ungvár, 1914.

⁴ Fraknói Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Bp., 1895.

⁵ Uő: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*. Bp., 1899.

⁶ Vö. Vanyó Tihamér: *A bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683*. Pannonhalma, 1935. (Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3.)

⁷ Lásd uő: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850*. Pannonhalma, 1933. (Olaszországi magyar oklevéltár 2); Uő: *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786*. Bp., 1986. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.) A magyar püspökök által Rómába megküldött *ad limina* jelentések közül a tanulmányunk szempontjából releváns 1690-es évekből csak a zengg-modrusi egyházmegye anyagát tárta fel. A bécsi nunciatúra anyagából közölt regesztaválogatásnál már több, témánkba vágó iratot is tárgyalt.

⁸ Galla Ferenc: *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711)*. [Kiad. Tusor Péter – Tóth Krisztina.] Bp.–Róma, 2010. (CVH II/3); Galla Ferenc: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. [Kiad. Fazekas István.] Bp.–Róma,

Galla kutatása már nagyban támaszkodott a Propaganda Fide kongregáció gazdag levéltári anyagára. Lényegében ezt a feltáró munkát folytatta az 1990 után új erőre kapó vatikáni kutatás egyik első úttörője, Tóth István György.⁹ A magyar katolikus hierarchia és a Szentszék kapcsolatrendszerének kutatását Tusor Péter vette át. Jóllehet vizsgálatainak középpontjában elsősorban Pázmány Péter érseksége áll,¹⁰ kutatásai szinte a teljes 17. századra kiterjednek, és ezek a Szentszék magyarországi egyházpolitikájának számos aspektusát érintik.¹¹ A Fraknoi Vilmos munkásságát folytató *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat elindítása mellett szintén Tusor Péterhez köthető az első, magyar nyelven megjelent átfogó monográfia a Szentszék belső működéséről és a pápaság európai politikában bekövetkező visszaszorulásáról.¹² Részletesen bemutatja azt a hivatali és politikai környezetet, amelyben a 17. század legvégén is megszülettek a bécsi udvarral vagy a magyar főpapsággal kialakult konfliktusra adott válaszok.

A 17. század folyamán a három részre szakadt Magyar Királyság területén létrejött különböző hatalmi struktúrák természetesen eltérő környezetet teremtettek a katolikus egyház működéséhez. Ezek a sajátosságok még a század végén, a törökellenes háború során ismét felszabaduló országban is éreztették hatásukat. Különösen érvényes volt ez a török hódoltságban, ahol Molnár Antal kutatásai révén ismert, hogy sokszor egymással is konkuráló egyházszervezési alternatívák bontakoztak ki. Egyfelől déli irányból, elsősorban a beáramló katolikus délszláv lakosság pasztorálására egy Rómából irányított és támogatott missziós egyházi intézményszervezet jött létre. Azonban ezzel párhuzamosan a magyar katolikus hierarchia sem adta fel joghatósági igényeit, és akár mélyen hódoltsági területekre is kiterjesztve gyakorolták jogaikat vikáriusok és szerzetesi missziók révén.¹³

A historiográfiai hagyományokat követve kívánom a következőkben megvizsgálni, hogy a visszafoglaló háború utolsó éveivel párhuzamosan milyen jellegzetességek jellemezték a Szentszék magyarországi egyházpolitikáját. Négy nagyobb kérdéskör köré szervezve vizsgálom meg ezt az időszakot. A korábbi kutatási irányvonalat követve is leghagyományosabbnak tekinthető a püspökkinevezések és általában véve az egyházi javadalmak betöltésének ügye, amely XII. Ince pápa időszakában is a legtöbb vitát ered-

2005. (CVH I/2); Uő: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*. [S. a. r. Fazekas István.] Bp.–Róma, 2015. (CVH I/11.)

⁹ Tóth István György gazdag munkásságából kiemelkedik az ötkötetes, missziótörténeti forráskiadás: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717*. I–V. Ed. István György Tóth. Róma–Bp., 2002–2008. (Fontes. Bibliotheca Academiae Hungariae, Roma)

¹⁰ Tusor Péter a bíboros-prímás életpályáját és a magyar katolikus egyház kora újkori történetét meghatározó tevékenységét számos aspektusból vizsgálta. A rendkívül gazdag munkásságból kiemelkedik az érseki kinevezés mikropolitikai vizsgálata, amely minuciózus vizsgálattal mutatja be a szövvényes kapcsolati (hivatalos és informális) hálót és annak működését, amely a magyar katolikus hierarchiát, a bécsi udvart és az Apostoli Szentszékét összekötötte. Tusor Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)*. Bp.–Róma, 2016. (CVH I/13.)

¹¹ Legújabban összefoglalóan lásd Tusor Péter: *Magyar–római egyházi kapcsolatok, 1637–1685* (Lósy, Lippay, Szelepchény). In: *Itáliai hatások a régi magyar lelkiségben*. Szerk. Bajáki Rita – Báthory Orsolya. Bp., 2020. 179–198.

¹² Tusor Péter: *A barokk pápaság (1600–1700)*. Bp., 2014.

¹³ Molnár Antal: *Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

ményezte.¹⁴ A joghatóságok körüli nézeteltéréseknek szintén több szintje és kérdése került a Szentszék elé, és okozott nézeteltérést a magyar katolikus hierarchia egyes szereplőivel, illetve a bécsi udvarral. Általánosabb kérdéskör volt a rekatolizáció folyamata, főként az újonnan Habsburg-uralom alá került területeken. Ebben a tekintetben is különösen érzékeny volt Erdély ügye, amelynek a Habsburg Monarchiába történő kezdeti integrációjában a vallásügy volt az egyik legkritikusabb pont.¹⁵ Végül pedig a 17. század második felében szüntelenül megújuló magyar bíborosi ambícióknak¹⁶ egy sajátos, ám sikertelen esetét kívánom bemutatni a század legvégéről.

Bár az alapvető forrásbázist továbbra is elsősorban a nunciusi jelentések sorozata jelentette, a legújabb kutatásokat követve más szentszéki kongregációk iratanyagát, valamint a Bécs és Róma közötti kapcsolattartásban fontos szerepet betöltő személyek fellelhető levelezését is igyekeztük feltárni. A bilaterális kapcsolatok bécsi oldalára és annak forrásaira már Bischoffshausen fentebb említett 20. század eleji munkája is rávilágított, így fontos volt az ausztriai gyűjteményeket is lehetőség szerint megszólaltatni. Ezért is célszerűnek tűnt, hogy az egyházpolitikai főbb kérdéskörök tárgyalása előtt röviden bemutassuk XII. Ince pápa időszakának bécsi–szentszéki kapcsolatrendszerének csatornáit, és az azt alakító szereplőket.

A kapcsolattartás útjai

Amikor 1699 nyarán I. Lipót hosszas gondolkodás után eldöntötte, hogy új követet küld Rómába, Dominik Andreas von Kaunitz birodalmi alkancellár tudatta Leopold Joseph von Lamberg gróffal, hogy az uralkodó őt fogja kinevezni a „követségre, mely az első és a legnagyobb az egész világon”.¹⁷ Noha a pápaság európai befolyása ekkorra már jelentősen lecsökkent,¹⁸ Kaunitz gróf sorai mégis jól szimbolizálták, hogy Róma a 17. század végén milyen szerepet játszott a bécsi külpolitikai szemléletben.¹⁹ Az osztrák Habsburgok célja

¹⁴ Ezek közül Illyés András erdélyi püspök esetét már korábban feldolgoztuk. Mihalik Béla Vilmos: A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció ügye. Illyés András erdélyi püspök kinevezése (1696). In: *Catholice reformare. A katolikus egyház a fejedelemség korában*. Szerk. Marton József – Diósi Dávid. Bp.–Kolozsvár, 2018. 283–304.

¹⁵ Mihalik Béla Vilmos: Az erdélyi katolikus újjászerveződés ügye az 1690-es évek elején. In: *Reformer vagy lázadó? Bethlen Miklós és kora*. Szerk. Horn Ildikó – Laczházi Gyula. Bp., 2020. 123–135.

¹⁶ Tusor Péter: *Purpura pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*. Bp.–Róma, 2005. (CVH I/3.)

¹⁷ Niederösterreichisches Landesarchiv (Sankt Pölten; = NÖLA) Lamberg Archiv. Akten. Kart. 67. Nr. 371. Fol. 316^r–317^v. Bécs, 1699. augusztus 15. Dominik Andreas von Kaunitz gróf levele Leopold Joseph von Lamberg grófnak.

¹⁸ Tusor: *A barokk pápaság*, 59.

¹⁹ A római követség szerepe ugyanakkor nem volt magától értetődő a 17. század folyamán a bécsi külpolitikai elképzelésekben. A harmincéves háború időszakában itáliai arisztokraták (Savelli, Gonzaga) látták el a császár római képviselőjét. Irene Fosi: La famiglia Savelli e la rappresentanza imperiale a Roma nella prima metà del Seicento. In: *Kaiserhof – Papst Hof (16.–18. Jahrhundert)*. Hrsg. Richard Bösel – Grete Klingenstein – Alexander Koller. Wien, 2006. 67–76.; Antal Molnár: La corte dell’ambasciatore cesareo Paolo Savelli come centro d’informazione sull’Ungheria. In: *Gli Orsini e i Savelli nella Roma dei Papi. Arte e mecenatismo di antichi casati dal feudo alle corti barocche europee*. A cura di Cecilia Mazzetti – Adriano Amendola.

alapvetően kettős volt XII. Ince pontifikátusa idején. Egyfelől biztosítani kívánták a Szent-szék töretlen támogatását a törökellenes háborúban és a Szent Liga fenntartásában,²⁰ másfelől a kiújult francia–Habsburg vetélkedés római „színpadán” igyekeztek kedvező pozíciókat szerezni, a francia befolyást minimalizálni.²¹

Bécsben nagy reményeket fűztek az új egyházfő pontifikátusához. A pápa névválasztása is a törökellenes Szent Ligát megszervező elődre utalóan bizalmat ébreszthetett, ráadásul Antonio Pignatelli 1668–1671 között bécsi nuncius volt, tehát kölcsönösen ismerték egymást a császárral és több meghatározó politikussal is.²² Tovább növelte a bécsi szimpátiát az is, hogy XII. Ince, szakítva közvetlen elődje, VIII. Sándor politikájával, 1691 augusztusában bőkezű támogatást adott a török ellen, ráadásul még azelőtt, hogy a szalánkeméni győzelem híre Rómába ért volna.²³

Ebben a hangulatban viszonylag hamar helyreállították a kétoldalú kapcsolatokat a legmagasabb szinten. Anton Florian von Liechtenstein herceget 1689-ben csupán küldöttként delegálták a konklávé idejére. Bár tovább maradt Rómában, VIII. Sándor idején a szentszéki–Habsburg kapcsolatok olyannyira fagyossá váltak, hogy 1690 végén I. Lipót már a herceg visszahívásáról döntött, azt végül csak a pápa halála odázta el.²⁴ Liechtenstein 1691-ben már követi kinevezést kapott,²⁵ és Rómát csak 1694 szeptemberében hagyta el.²⁶ Bár az ő követsége sem volt konfliktusmentes, az 1695 decemberében érkező Georg Adam

Milano, 2018. 43–49. 1649 után azonban negyven éven át egyháziak, a bíboros protektor, vagy ha ő nem tartózkodott Rómában, akkor a komprotektor képviselte a császárt a pápai udvarban. Az egyházi személyek megbízatása azonban nem járt feltétlenül a politikai érdekérvényesítés hatékonyabbá válásával, és a Habsburg-érdekek képviselete egyre nagyobb mértékben a spanyol követekre hárult. A Spanyol Monarchia hanyatlásának és a törökellenes háború jelentőségének hatására azonban ebben a kérdésben az 1680-as évek végére Bécsben lassú változás következett be. XI. Ince halálát követően a pápaválasztó konklávé követésére és az érdekérvényesítés végett a Habsburg-párti bíborosok mellett Anton Florian von Liechtenstein herceget is Rómába küldték császári küldöttként. Klaus Müller: *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648–1740)*. Bonn, 1976. (Bonner Historische Forschungen Bd. 42) 63–64. A császári diplomácia 17. század végi római jelenlétére, sokoldalúságára, a diplomáciai csatornák sokféleségére átfogó és részletes képet ad Elisabeth Garms-Cornides: *Scene e attori della rappresentazione imperiale a Roma nell'ultimo Seicento*. In: *La corte di Roma tra Cinque e Seicento. "Teatro" della politica europea*. A cura di Gianvittorio Signorotto – Maria Antonietta Visceglia. Roma, 1998. 509–535.

²⁰ Béla Vilmos Mihalik: *Catholics, Heretics and the 'Common Enemy'*. *Papal Diplomacy and the Great Turkish War during the Papacy of Innocent XII, 1691–1700*. In: *Confessional Diplomacy in Early Modern Europe*. Ed. Roberta Anderson – Charlotte Backerra. London, 2021. 39–54.

²¹ Ez elsősorban a birodalmi egyházi javadalmak Habsburg-barát egyháziakkal való betöltését jelentette. Az 1688-ban kirobbant újabb francia–Habsburg-háború közvetlen kiváltó oka mögött is a kölni választófejedelem-érsek utódlásának kérdése állt. Tusor: *A barokk pápaság, 73–74*; Geoffrey Symcox: *Louis XIV and the Outbreak of the Nine Years War*. In: *Louis XIV and Europe*. Ed. Ragnhild Hatton. London, 1976. 179–212.

²² Donato Squicciarini: *Die apostolischen Nuntien in Wien*. Vatikanstadt, 2000. 176–178.

²³ Mihalik: *Catholic, Heretics, 41*.

²⁴ Bischoffshausen: *Papst Alexander VIII.*, 169–171.

²⁵ A konklávé idejére a Szent Kollégiumhoz küldött megbízólevéllel Liechtensteint mint császári legátust nevezi ki I. Lipót. Österreichisches Staatsarchiv (=ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (=HHStA) Staatenabteilung (StA). Rom. Hofkorrespondenz. Kart. 15. Bécs, 1691. február 16. *Credenciales pro Principe a Lichtenstein cum caratere legati*: „...illum oratoris seu legati nostri munere insignivimus.” Követi kinevezésére lásd Müller: *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, 64.

²⁶ Ludwig Bittner – Lothar Groß: *Repertorium der diplomatischen Vertreter alle Länder seit dem westphälischen Frieden (1648)*. Bd. 1. 1648–1715. Berlin, 1936. 156. [Reprint: 1976.]

von Martinitz gróf idején a diplomáciai kapcsolatok olyannyira megromlottak a két udvar között, hogy az utolsó másfél évben XII. Ince nem volt hajlandó fogadni Martinitzt.²⁷ Végül 1700 elején váltotta le őt a fentebb már említett Lamberg gróf, aki XII. Ince életének és pontifikátusának utolsó hónapjaiban, majd a spanyol örökösödési háború első éveiben töltötte be a római császári követi posztot, egyre fagyosabb légkörben.²⁸

Jóllehet a követek alapvetően politikai kérdésekben jártak el, így magyarországi problémákban különösen a törökellenes háborúval összefüggő esetekben, de időről időre a magyar egyházi ügyekben is felléptek. Ezek azonban elsősorban más csatornákon zajlottak. Az egyik legfontosabb a bíboros protektor személye és kapcsolatrendszere volt. 1689-től kezdve a spanyol örökösödési háborúig Francesco Maria de' Medici bíboros töltötte be ezt a szerepet.²⁹ Medici bíboros azonban nem költözött Rómába, székhelyét általában Firenzében és az annak közelében, Lappeggiben levő villájában tartotta. A felmerülő ügyeket bécsi és római ágensein keresztül intézte. Leggyakrabban a püspökök szentszéki megerősítésében kellett eljárnia, jóllehet a Habsburg-diplomácia természetesen politikai kérdésekben is igénybe vette segítségét és kapcsolatrendszerét.

Medici távolmaradása is rávilágít az ágensi kapcsolatrendszer fontosságára, amelyre a legújabb kutatások is felhívják a figyelmet.³⁰ A helyi egyházak, így a magyar katolikus hierarchia kúriai jelenlétének fontos szereplőivé váltak az esztergomi érsekek római ágensei, akik 1639-től már az egész magyar egyházat képviselték. Akár világiak, akár egyháziak látták el ezt a tiszteket, jellemzően a Habsburg-hű itáliai arisztokrácia kliensei voltak, vagy a korábbi bécsi nunciások környezetéből kerültek ki.³¹ Az 1690-es években, főleg annak derekától a forrásokban Gianbattista Mariotti apát neve szerepel mint Kollonich Lipót bíboros-érsek római ágense, aki valóban több magyar püspök megerősítésének ügyében fellépett.³²

²⁷ Mihalik Béla Vilmos: Audiencia elutasítva. A Szentszék és a bécsi udvar Georg Adam von Martinitz gróf római követsége idején (1695–1699). In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (CVH I/15.) 228–242.

²⁸ Friedrich Polleroß: *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*. Petersberg, 2010.

²⁹ Josef Wodka: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*. Innsbruck–Leipzig, 1938. (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom Bd. IV/1.) 60–61. A Habsburg bíboros protektorok szerepéről legújabbán lásd Tusor Péter: *Magyarország bíboros protektorátusa a 15–17. században (Áttekintés)*. *Egyháztörténeti Szemle* 19 (2018) 4. sz. 3–21. A középkor végén volt ugyan előzménye egy önálló magyar bíboros protektori funkciónak, ez 1526 után felölelte a magyar és cseh korona mellett a Habsburg-uralom alatt álló Örökös Tartományokat is. Tusor Péter ennek kapcsán pontosította a Wodka hatására rögzült látásmódot, amely a Magyar és Cseh Királyságokat az Örökös Tartományok alá rendelte. A 17. század első felében volt ugyan egy kísérlet a külön magyar protektorátus felélesztésére, ám ez sikertelen maradt.

³⁰ Vö. *Gli agenti presso la Santa Sede delle comunità e degli stati stranieri I. secoli XV–XVIII*. A cura di Matteo Sanfilippo – Péter Tusor. Viterbo, 2020. (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 8.)

³¹ Péter Tusor: „Ad Praelatorum et alia huius Patriae negotia in Curia Romana promovenda.” *The Roman Agents of Hungarian Bishops in the 17th Century*. In: *Gli agenti presso*, 43–46.

³² Mihalik: *A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció*, 294. Mariotti 1699 őszén hunyt el. Ekkor többek között Andrea Santacroce bécsi nuncius és fivére, Antonio Santacroce márkai kezdtek el Kollonich számára új ágenst keresni. Az ágensek többes szerepvállalását Mariotti személye is mutatja, ugyanis nemcsak az

A Rómában tevékenykedő és a Habsburg diplomáciához kötődő személyek közül még Johannes von Goëss gurki herceg-püspököt, bíborost kell megemlítenünk. Goëss bíboros 1689-ben utazott Rómába, a XI. Ince halálát követően összehívott konklávéra. Bár szeretett volna egyházmegyéjébe visszatérni, ám a császári udvar minduntalan maradásra bírta. Így az egyre idősödő bíboros végül egészen 1696-ban bekövetkezett haláláig Rómában kényszerült maradni.³³ Noha Goëss nem látott el társprotektori feladatokat Medici mellett, több egyházi ügyben is hatékonyan közreműködött, segítette azok megoldását és referálását a Kúriánál. A konzisztóriumokon Medici helyett jellemzően a Rómában tartózkodó spanyol bíborosok, így az 1690-es évek elején José Saens de Aguirre, majd az évtized második felében Francesco del Giudice referálta az osztrák Habsburgok uralma alatt álló területek, így a Magyar Királyság püspökeinek szentszéki megerősítését.³⁴ Goëss bíboros szerepe különösen élete utolsó két esztendejében vált fontossá, amikor az 1694-ben távozó Liechtenstein betöltetlen helyére lépve ideiglenes ügyvivőként látta el a követi feladatokat.³⁵

A Szentszék oldaláról, mind egyházi, mind politikai ügyek tekintetében a legfontosabb képviselő és kapcsolattartó a bécsi nuncius személye volt. A kétoldalú kapcsolatok VIII. Sándor pontifikátusa idején történt megfagyását mi sem jelzi jobban, hogy míg Rómában nem volt kinevezett császári követ, addig Francesco Buonvisi távozását követően Bécsben sem volt pápai nuncius, csupán a távozó Buonvisi mellett szolgáló Francesco Tucci apát, nunciaturai auditor szolgált tovább ügyvivőként.³⁶ A XII. Ince megválasztásával bekövetkező optimista hangulat és bizakodó légkör fontos jele volt, hogy hamarosan új, a Habsburg-udvar által is elfogadott nuncius érkezhetett Bécsbe Sebastiano Antonio Tanara, korábbi lisszaboni pápai követ személyében.³⁷

Őt 1696-ban Andrea Santacroce váltotta, aki Varsóból érkezett a császári udvarba. A család egyáltalán nem volt ismeretlen a Habsburg-udvarban. Ugyan jóval korábban, de a 16. században már két Santacroce is szolgált nunciusként Bécsben.³⁸ Santacroce működése azért is különleges, mert fennmaradt egy rendkívül gazdag levelezése fivérével. E levelek gyakran sokkal szókimondóbbak, részletekben pedig jóval gazdagabbak, mint a heti, a bíboros-államtitkárhoz küldött jelentések.³⁹

Santacrocét 1700 nyarán Gianantonio Davia váltotta a bécsi nunciaturán, aki elődjéhez hasonlóan szintén Varsóból érkezett a császári udvarba. Működésének kezdete

esztergomi érsek, de Johann Philipp von Lamberg passauai püspök ágense is volt. ASR Archivio Santacroce. Busta 1226. Bécs, 1699. november 14. Andrea Santacroce levele Antonio Santacrocéhez.

³³ Életére lásd Anneliese Kindig-Kermauner: *Johann Freiherr von Goess*. Graz, 1966. [Dissertation.]

³⁴ Wodka: *Zur Geschichte*, 60–61., 69. Giudice bíboros emellett 1696–1698 között ideiglenes ügyvivőként ellátta a spanyol követi feladatokat is a pápai udvarnál. Bittner–Groß: *Repertorium*, 523.

³⁵ Bittner–Groß: *Repertorium*, 156.

³⁶ Uo. 381.

³⁷ Squicciarini: *Die apostolischen Nuntien*, 189–190.

³⁸ Uo. 191–193. 1548–1550 között Prospero Santacroce, 1581-ben Ottavio Santacroce működött nunciusként a Habsburg-udvarban.

³⁹ A korszak két másik nunciúsának esetében ilyen jellegű levelezésről jelenleg nincs tudomásunk. Mind Sebastiano Antonio Tanara, mind Gianantonio Davia bolognai származású volt, az ottani állami levéltárban nem őrznek tőlük számottevő iratanyagot.

azonban már XII. Ince betegeskedésének idejére és pontifikátusának utolsó hónapjaira esett, így a vizsgált korszakban tevékenysége már nem volt számottevő. Ugyanakkor a spanyol örökösödési háború idején fontos szerepet játszott, ám a súlyosan megromló szentszéki kapcsolatok következtében gyakorlatilag kiutasították a császári udvarból, amely komoly következményekkel járt karrierjére nézve is. Míg Tanara és Santacroce diplomáciai szolgálatának csúcsát a bécsi nunciatúra jelentette, és leváltásukkor megkapták a bíborosi kalapot, Daviát csak 1712-ben emelték bíborosi rangra.⁴⁰

A nuncius a legfontosabb kapcsolattartási pont volt a helyi egyházak és az Apostoli Szentszék között, mindkét irányban. A közvetítői szerep mellett a nunciások fontos végrehajtói funkciókat is elláttak. Egyházi jogosítványaik révén részt vettek a bírásokban, a diszpenzációk megadásában. A 17. század második felében az Egyházi Állam politikai befolyásának csökkenésével egyházkormányzati szerepük erősödött tovább.⁴¹ A püspöki kinevezések szentszéki megerősítéséhez szükséges kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveket is a nunciatúrán készítették elő.⁴² A nunciások Államtitkárságnak megküldött jelentései sokszor olyan ügyekkel foglalkoztak, amelyekben más szentszéki hivatalok voltak illetékesek. A más kongregációknál megszülető véleményeket, útmutatásokat már ismét az Államtitkárság közvetítette a nunciatúra felé.⁴³

Noha a magyar főpapok és a katolikus hierarchia egyéb szereplői gyakorta keresték meg panaszaikkal, kéréseikkel a nunciust, ezt jellemzően a szentszéki kongregációkhoz intézett külön levelekkel és kérvényekkel is igyekeztek megerősíteni. Bár változó intenzitással, de az Államtitkárság megfelelő sorozataiban is találkozunk, az 1690-es években is, a pápához és a bíboros-államtitkárhoz intézett magyar főpapi levelekkel. Természetesen mindez kiegészült a már fentebb említett ágensi kapcsolatrendszerrel is.

Ez utóbbihoz mutat hasonlóságot a diplomáciai, kommunikációs csatornák egy másik lehetősége, a szerzeteseken és rendjeiken keresztül való kapcsolattartás. Jól ismert az udvari gyóntatók szerepe, akik mind a római Kúria, a szerzetesrendi központ, mind a császári udvar felé közvetítőként tudtak fellépni, gyakorta meglepő befolyásra és hatalomra szert téve. Az udvar körül forgó, befolyásos szerzetesek természetesen nemcsak a dinasztia tagjainak lehettek gyóntatói, a legkülönbébb úton is kapcsolatba kerülhettek az udvarral, és következésképpen a nunciussal. A nunciatúra, leggyakrabban információforrásként, fel is használta ezeket az összeköttetéseket. Bár a legbefolyásosabb gyóntatók elsősorban a politikai kérdésekben, konfliktusokban tűntek fel, a legkülönbébb rendek-

⁴⁰ Squicciarini: *Die apostolischen Nuntien*, 194–197.

⁴¹ Tuszor: *A barokk pápaság*, 186–187. A nunciások politikai szerepe azonban éppen a török kiűzésének megszervezése miatt átmenetileg ismét előtérbe került.

⁴² A processzusok forrásértékére, kutatástörténetére: Tuszor Péter: Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711. (Historiográfia és projektterv). In: *Magyarország és a római*, 243–315.; Tóth Tamás: A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban 1711–1780. In: uo. 317–335. A pápai megerősítés szentszéki folyamatának mechanizmusát részletesen ismerteti: Tuszor: *A barokk pápaság*, 223–225.

⁴³ Tuszor: *A barokk pápaság*, 184–185.

hez tartozó szerzetesek egyházi ügyekben, különösen pedig a magyar katolikus hierarchiát érintő feladatokban is szerepet vállalhattak.⁴⁴

A fentebbi rövid áttekintés keretein belül csak a leglényegesebb személyeket és funkciókat érinthettük. Azonban ebből is kiviláglott, hogy az Apostoli Szentszék, a bécsi Habsburg-udvar és magyar katolikus hierarchia közötti kapcsolattartás mennyire sokszínű és összetett volt. Rómában és Bécsben a hivatali-igazgatási struktúra ezt még tovább bonyolíthatta. A következőkben is láthatjuk majd, hogy az egyes ügyek fontossága és szereplőinek érdekei szerint akár egészen eltérő diplomáciai-kommunikációs csatornákat vettek igénybe még egymáshoz hasonlítható esetekben is. Ezt természetesen az is befolyásolta, hogy az adott ügyben részt vevők milyen mértékben értek hozzá a kapcsolattartás különböző lehetőségeihez.

Az egyházi javadalmak betöltésének kérdése

A magyarországi egyházi javadalmak betöltése a késő középkortól kezdve érzékeny téma volt a szentszéki kapcsolatokban. A királyi főkegyúri jog uralkodói és római értelmezése közötti feszültséget tovább növelte az a gyakorlat, hogy a király által kinevezett főpapok már az uralkodói döntést követően mint „választott püspökök” pápai jóváhagyás nélkül kormányozni kezdték új egyházmegyéjüket. Ráadásul a jogi aktus terminusában is különbséget tettek: a német egyházban elterjedt testületi (például káptalani) választást a pápa megerősítette (*confirmatio*), míg az uralkodói (főkegyúri) kinevezést követően a megüresedett javadalmat a pápa a főpappal ellátta (*provisio*). Ennek alapján választott püspököknek csak a pápai konzisztóriumban történt *provisio* után lehetett volna tekinteni az adott egyházi személyt, míg valóságos püspök csak a pápai bullák kézhezvétele, illetőleg felszentelése révén lehetett. A magyarországi püspököknek az a gyakorlata, hogy már az uralkodói kinevezést követően tényleges, fungáló főpásztorként kezdték igazgatni új egyházmegyéjüket, akár azt is lehetővé tette számukra, hogy a pápai *provisio* és bullák megszerzését hosszabb ideig halogathassák. Ez ellen a Szentszék már a 16. századtól kezdve igyekezett erélyesen fellépni, csekély sikerrel.⁴⁵

A 17. század végén hasonló probléma merült fel az erdélyi püspöki szék betöltése körül, hiszen 1690 után, Apafi Mihály fejedelem halálát követően a fejedelemség véglegesen Habsburg-uralom alá került. Ez lehetőséget nyitott az erdélyi egyházi berendezkedés lassú, ám határozott átalakítására, amelyről alább még részletesebben fogunk szólni. E változás fontos eleme volt, hogy egy, a Szentszék által megerősített, az egyházmegyéjében rezideáló püspök kerüljön Erdélybe. A fő problémát az jelentette, hogy a magyar királyok kegyúri joga Erdély esetében elhalványodott, a 17. századi protestáns fejedelmek pedig nem gyakorolták azt. A Habsburg uralkodók által kinevezett erdélyi püspökök címe tehát gyakorlatilag címzetes püspöki méltóság volt csupán, szentszéki megerősítésük

⁴⁴ Elsősorban a gyóntatók és más politikailag befolyásos, a 17. század végi bécsi udvarban feltűnő szerzetesekről röviden, további szakirodalommal: Garms-Cornides: Scene e attori, 513–515.

⁴⁵ Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 274–282.

minduntalan meghiúsult.⁴⁶ Némi előremozdulás csupán 1668-ban történt, amikor I. Lipót kérésére IX. Kelemen pápa coronai püspöki címre felszentelve Damokos Kázmér ferences szerzetes erdélyi apostoli vikáriusnak nevezte ki. Damokost ráadásul Apafi Mihály fejedelem is elismerte, és kinevezte általános helynöknek.⁴⁷

Kada István erdélyi püspök halálát követően I. Lipót 1696. január 19-én Illyés András szebeni prépostot, esztergomi kanonokot nevezte ki a megüresedett püspöki székre.⁴⁸ Bár Tanara nuncius épp ekkoriban hagyta el a bécsi udvart, az új pápai követ érkezéséig a nunciaturai ügyeket vivő Francesco Maria Abbati auditor 1696 tavaszán a szokásos kánoni kivizsgálást lefolytatta. Az előzmények miatt ő is érezhette, hogy Illyés szentszéki megerősítésénél vita alakulhat ki, ezért Fabrizio Spada bíboros-államtitkár számára egy kísérlőlevélben rövid áttekintést nyújtott a korábbi eljárásokról. Ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy a Habsburgok mint magyar uralkodók mutatták be jelöltjeiket az Erdélyi Fejedelemség időszakában is.⁴⁹

Abbati auditor megérzése nem volt hibás, és a császári diplomácia római képviselőtén is igyekeztek felkészülni a várható vitákra. Lipót a kinevezést követően a Magyar Kancellária által kibocsátott leiratban kérte Johannes von Goëss bíborost, hogy az erdélyi püspök szentszéki megerősítéséért járjon közbe. Az uralkodói leirat is hangsúlyozta, hogy mint magyar király a régi mód és szokás szerint kéri a pápát az apostoli megerősítésre. Goëss bíboros naplójából tudjuk, hogy 1696 májusában – feltehetőleg miután Abbati levele és Illyés processzusa megérkezett Rómába – Gianbattista Mariotti apát, Kollonich Lipót esztergomi érsek ágense felkereste őt. Goëss kérte Mariottit, hogy keresse meg Cseles Márton jezsuita atyát, a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatóját, aki Erdély kapcsán további információkkal tudja segíteni.⁵⁰ Az időközben Rómába megérkező volt bécsi nuncius, Tanara is felajánlotta segítségét Goëss bíborosnak.⁵¹

Mariotti – minden bizonnyal Cseles hatékony közreműködésével – hosszabb, nyomtatásban is kiadott memorandumban igyekezett bizonyítani I. Lipót jogát az erdélyi püspöki kinevezésre.⁵² Az ügy a Konzisztoriális Kongregáció 1696. július 19-i ülésén került

⁴⁶ Az erdélyi püspöki szék betöltése körüli 17. századi vitákra máig alapvető: Jakab Antal: *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században*. Kolozsvár, 1944. (Erdélyi Tudományos Füzetek 172.)

⁴⁷ Mihalik: A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció, 289.

⁴⁸ Illyés András személyével, különösen irodalmi tevékenységével Maczák Ibolya foglalkozott alaposan. Legújabbban lásd Maczák Ibolya: *Kölcsonzés és kompozíció. Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban*. Bp., 2019. (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok 23) 29–74.

⁴⁹ Mihalik: A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció, 290–292.

⁵⁰ Cseles 1693–1699 között szolgált gyóntatóként Rómában. Monay Ferenc: *A római magyar gyóntatók*. Róma, 1956. 102–105.

⁵¹ Mihalik: A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció, 291., 294. Cseles két nappal később személyesen tudatta Goëss bíborossal, hogy beszélt Mariottival az erdélyi püspökséggel kapcsolatban. Kärntner Landesarchiv (Klagenfurt; = KLA) Familienarchiv Goëss. C51. Giornale (Tagebuch). 1696. május 17.

⁵² A memorandumot már Fraknói Vilmos is közreadta. Fraknói: *Oklevéltár*, 286–292. A memorandumban többek között Bonfini, Istvánffy, Inchoffer és Baronius munkáira hivatkoztak. Ehhez még készült egy történeti áttekintés is *Brevis elucidatio historio-chronologica de Transylvania, et in eadem fundato Episcopatu Albae Iuliae* címmel. A történeti vonatkozásokat és a történeti-kronológiai mellékletet feltehetőleg Cseles állította össze. Kinyomtatták továbbá az 1667-ben, Szenttamásy Máté püspöki kinevezésekor összeállított emlékiratot is. Mihalik: A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció, 295–297. A Szenttamásy kinevezéséhez kapcsolódó emlékiratot lásd Fraknói: *Oklevéltár*, 264–277. Szenttamásy: Fazekas István: Szenttamásy

volna napirendre, ahol alapvetően két kérdést kívántak megvizsgálni. Egyfelől, hogy Lipót császár jelölhet-e erdélyi püspököt mint magyar király, másfelől pedig, hogy Illyés András megtarthatja-e a szebeni préposti címet, hogy püspöki méltóságához kellő anyagi háttérre legyen. Az erdélyi püspökség kérdését végül elnapolták, de Mariotti apát úgy vélte, hogy nem lesz gond a kongregáció döntésével.

A helyzet azonban nem volt ilyen egyszerű. Már a korábbi császári követ, Liechtenstein herceg is kifogásolta a Konzisztoriális Kongregáció összetételét, miután 1694 elején a pápa a francia Toussaint de Forbin-Janson bíborost is a testület tagjává tette. Liechtenstein nehezményezte, hogy a birodalmi egyházi javadalmak kérdésébe, amelyek legnagyobbbrészt kitették a kongregáció ügyrendjét, egy francia bíboros szóljon bele. Az erdélyi kérdés végül a szeptember 13-i ülésen került napirendre, ám váratlanul kemény vita bontakozott ki a testületben. A francia bíboros és néhány társa elvetette Illyés kinevezését, elegendőnek tartva újra egy címzetes püspöknek felszentelt apostoli vikárius kinevezését. Georg Adam von Martinitz gróf, császári követ jelentésében minden nehézséget Forbin-Jansonnak tulajdonított, aki a kongregáció elé kerülő összes ügyben döntőbíró akar lenni, folyton akadékoskodik, lelassult az ügymenet. A követ azt is felvetette a bécsi udvarnak Illyés ügyének nyomán, hogy jelezzék nyomatékosan Santacroce nunciusnak, hogy a továbbiakban kénytelenek lesznek minden olyan döntés ellen fellebbezni, amelyek a német területek egyházi javadalmairól szólnak és amelyekben Forbin-Janson bíboros is részt vesz. Az ekkor már nagybeteg Goëss bíboros a bécsi udvar itáliai kérdésekben megkerülhetetlen tanácsosát, Pietro Giuseppe Ederi jezsuita atyát tájékoztatta részletesen a kongregáció üléséről. Ő is kiemelte, hogy nagyon nehezen ment át Illyés ügyének jóváhagyása, és ez is csak néhány jelen lévő bíboros, főként Benedetto Pamphili hathatós közreműködésének volt köszönhető. A Szentszék azonban azt kérte, hogy I. Lipót ne mint magyar király, hanem mint erdélyi fejedelem mutassa be Illyést. Bár a bécsi udvarban ezt nehezményezték, végül teljesítették a kérést, és az 1697. január 14-i konzisztóriumon valóban sor került Illyés András szentszéki megerősítésére.⁵³

A firenzei források alapján Medici bíboros protektor ebben az ügyben a háttérben maradt, és inkább Goëss lépett fel kezdeményezőleg. Medicit csupán szeptemberben tájékoztatta Martinitz gróf a Konzisztoriális Kongregáció üléséről, hevesen panaszkodva a francia Forbin-Jansonra.⁵⁴ A protektort az ülésről részletesebben római ágensei, Fabrizio Agostini és Paolo della Stufa apát tájékoztatták, akik némileg árnyalták Pamphili bíboros szerepét is, aki szerintük politikai megfontolásból állt az uralkodói jelölés elfogadásának pártjára, és sokáig úgy tűnt, hogy ellenezni fogja azt. Stufa jelen volt Goëss bíboros palotájában, amikor a császári diplomaták eldöntötték, hogy javasolják I. Lipótnak, hogy a regensburgi birodalmi gyűlés útján tiltakozzanak a Szentszéknel a Forbin-Janson jelen-

Máté erdélyi püspök, csornai prépost élete és működése. In: uő: *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr, 2014. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 20) 38–52.

⁵³ Mihálik: A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció, 297–302. Pamphili bíboros szerepét maga a császár is hangsúlyozta egy október 29-i audiencián Santacroce nunciusnak.

⁵⁴ Archivio di Stato di Firenze (= ASF) Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5638. Róma, 1696. szeptember 11., 15. Georg Adam von Martinitz levele Francesco Maria de' Medicihez; Pratolino, 1696. szeptember 18. Francesco Maria de' Medici levele Georg Adam von Marinitzknak.

létében meghozott döntések ellen. Goëssék arra hivatkoztak, hogy a birodalmi egyházi címekkel egész hercegségek járnak együtt, és a franciák által befolyásolt személyi döntések révén az egész Német-római Birodalmat felforgathatják.⁵⁵ Az erdélyi püspökség betöltése tehát általánosabb megfontolásokat, aggodalmakat hozott felszínre a császári diplomáciában, túlmutatva a főkegyúri joggal kapcsolatosan hagyományosabb szentszéki vitákon. Ennek hátterében elsősorban az európai politikát meghatározó Habsburg–Bourbon versengést és annak római megjelenését láthatjuk. A császári diplomáciában különösen erőssé vált a francia befolyás római megerősödésével szembeni gyanakvás a Bécset kétfrontos háborúra kényszerítő pfalzi örökösödési háború (1688–1697) éveiben, kiváltképpen miután 1692–1693-ban XIV. Lajosnak és XII. Incének sikerült az 1682. évi gallikán cikkelyek ügyében kiegyezni.⁵⁶

Szinte az 1690-es éveken teljességgel végig húzódó, meglehetősen összetett eset volt Radanay Mátyás Ignác pécsi püspök szentszéki megerősítése. A kérdés történeti vizsgálata már a két világháború között megkezdődött, és mai napig újabb és újabb szempontok merülnek fel.⁵⁷ 1687-ben nevezte ki I. Lipót pécsi püspöknek, Radanay pedig még azon az őszőn elindította a bécsi nunciatúrán kánoni kivizsgálását, szeptember 20-án letette a trienti hitvallás esküformuláját Francesco Buonvisi nuncius előtt. A Radanay személyéről és a pécsi egyházmegyéről szóló tanúvallomások felvétele és más tanúbizonyságok, ajánlások beszerzése 1688 nyarán zárult le.⁵⁸ A szentszéki megerősítés római szakasza azonban már ekkor elkezdett húzódni. 1689 februárjában Carlo Pio di Savoia bíboros protektor,⁵⁹ majd ugyanebben az évben XI. Ince pápa is meghalt. Csak az új pápa, VIII. Sándor megválasztását követően, 1689. november 7-én terjesztette elő (*praeconisatio*) Radanay kinevezését Medici bíboros.⁶⁰ Ekkorra azonban már megromlott a viszony a pécsi püspök és a bécsi udvar között, ami a következő években csak fokozódott. A török hódoltság alól felszabaduló Dél-Dunántúl tisztázatlan viszonyai között mindenki a maga hasznát igyekezett érvényesíteni. A katonai, a kamarai és az egyházi igazgatás folyamatos érdekütközésbe keveredett.⁶¹ Bár ezek a viszályok komoly kihatással voltak Radanay elszigetelődé-

⁵⁵ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5724. Róma, 1695. szeptember 15. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicihez, Filza 5680. Róma, 1695. szeptember 15. Fabrizio Agostini levele Francesco Maria de' Medicihez.

⁵⁶ Pierre Blet SJ: Innocent XII et Louis XIV. In: *Riforme, religione e politica durante il pontificato di Innocenzo XII*. A cura di Bruno Pellegrino. Lecce, 1994. 342–345.

⁵⁷ Babics András: Radanay Mátyás pécsi püspök kinevezése. *Regnum 2* (1937) 187–205.; Fricsy Ádám: A török utáni első pécsi püspök, Radanay Mátyás Ignác. In: *Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből*. I. Szerk. Fricsy Ádám. Pécs, 1993. 115–130.; Ódor Imre: A hódoltság utáni Pécs „harcias-hitvédő püspökének megpróbáltatásai. Radanay Mátyás Ignác (1687–1703). In: *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk. Fedeles Tamás – Varga Szabolcs. Pécs, 2005. (Seria historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 1) 92–116.

⁵⁸ Archivio Apostolico Vaticano (= AAV) Archivio della Nunziatura di Vienna (= Arch. Nunz. Vienna). Proc. Canonici. Nr. 242.

⁵⁹ Wodka: *Zur Geschichte*, 60. Pio utódjaként Francesco Maria de' Medici bíborost április 27-én nevezték ki protektornak.

⁶⁰ AAV Archivio Concistoriale. Acta Camerarii. Vol. 23. Fol. 246^r. 1689. november 7. Medici ekkor a konklávé végét követően tartózkodott Rómában, így Radanay referálása azon ritka alkalmak egyike volt, amelyet az egyébként Firenzében élő bíboros protektor maga végzett személyesen.

⁶¹ Ódor: A hódoltság utáni Pécs, 98–103.; Babics András: *A kamarai igazgatás Pécs városában 1686–1703*. Pécs, 1937.; Oross András: A Dél-Dunántúl kamarai és katonai igazgatása a 17–18. század fordulóján. In: *Katolikus*

sére, az alábbiakban azonban megerősítésének szentszéki folyamatát kívánom röviden bemutatni.

Radanay már 1688-ban hosszabb levélben fordult XI. Ince pápához és Alderano Cybo bíboros-államtitkárhoz, kérve megerősítését, tekintettel rövid idő alatt elért érdemeire, azaz a Pécs környéki unitáriusoknak a katolizálására. A püspök hangsúlyozta, hogy pápai megerősítés nélkül nem tud jogszerűen papokat felszentelni, plébánosnak beiktatni, templomokat felújítani, felszentelni és azokat a kellő kegytárgyakkal ellátni.⁶² A következő évtizedben számtalan ehhez hasonló beadvánnyal fordult a Szentszékhez, esetenként egyenesen XII. Ince pápához, Fabrizio Spada bíboros-államtitkárhoz, vagy a Propaganda Fide kongregációhoz.⁶³ Nehéz felmérni, hogy ezeknek a beadványoknak milyen hatása volt, ám ügyét szinte folyamatosan sikerült napirenden tartani, és a kritikus pillanatokban nem feltétlenül volt hatástalan érdemeinek felsorolása, még ha azokat csupán az uralkodó által kinevezett, de a Szentszék által meg nem erősített főpásztoroként is érte el.

1689-ben ugyan a *praeconisatio* megtörtént, a második, végső előterjesztés (*propositio*) azonban elmaradt. Elképzelhető, hogy emögött a pápaválasztásra Rómába érkező Kollonich Lipót bíboros közbelépése húzódott meg, jóllehet Radanay eredetileg az ő pártfogoltja

megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740). Szerk. Gózszy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértes Lázár. Pécs, 2009. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 7) 141–154.

- ⁶² AAV Segreteria di Stato (= Segr. Stato) Vescovi e Prelati. Vol. 75. Fol. 67^{r-v}. Bécs, 1688. június 27. Radanay Mátyás Ignác levele Alderano Cybóhoz. [A levél alján a datálás töredezett, a mutatókönyv alapján rekonstruálható a pontos kelet.], Vol. 76. Fol. 217^r, 218^r. [S. d., a mutatókönyv szerint 1688. június 26-i levél.] Radanay Mátyás Ignác levele XI. Incéhez. A felszentelés és pápai provisio hiányából fakadó egyházi hiányosságok később valóban problémát okoztak. Az egyházmegye plébánosai és licenziátusai 1697-ben azzal a kéréssel fordultak egyenesen Andrea Santacroce nunciushoz, hogy a Szentszék erősítse meg őket a Radanay által számukra kijelölt tényleges plébániai szolgálati helyükön, hiszen a megerősítés nélkül működő püspöktől nyert joghatóságuk megkérdőjelezhető, így pedig az a több ezer házasság és szentségkiszolgáltatás kétségessé válik, amit közel egy évtized során elláttak. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 234. Fol. 148^r–149^r. [S. d.] A pécsi egyházmegye plébánosai és licenziátusai Andrea Santacroce nunciushoz. A beadvány valamikor 1696 és 1697 fordulóján kelhetett, mivel a nuncius 1697. február 23-án kelt levelének mellékleteként küldte el Rómába. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 234. Fol. 147^r. Bécs, 1697. február 23. Andrea Santacroce levele Fabrizio Spada bíboros-államtitkárhoz. A levelet kiadta fordításban és jegyzetben latinul is közreadta: Taksonyi József: Adatok Baranya megye és Pécs XVI–XVII. sz. történetéhez. A „Pécsi Memoriale”. In: *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*. 1972. Szerk. Szita László. Pécs, 1973. 140–142., 144–146.
- ⁶³ AAV Segr. Stato. Vescovi e Prelati. Vol. 84. Fol. 91^{r-v}, 97^v. [S. d.] [1694. március.] Radanay Mátyás Ignác levele XII. Incéhez., Vol. 84. Fol. 341^{r-v}. Pécs, 1694. október 4. Radanay Mátyás Ignác levele XII. Incéhez.; Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (= APF) Scritture riferite nei Congressi (= SC) Ungheria e Transilvania. Vol. 3. Fol. 9^r–10^r. Pécs, 1696. április 8. Radanay Mátyás Ignác levele a Propaganda Fide Kongregáció bíborosaihoz., Vol. 3. Fol. 23^r–24^v. Pécs, 1696. július 14. Radanay Mátyás Ignác levele a Propaganda Fide titkárnak.; AAV Segr. Stato. Vescovi e Prelati. Vol. 88. Fol. 268^{r-v}. Pécs, 1696. július 14. Radanay Mátyás Ignác levele XII. Incéhez.; APF SC Ungheria e Transilvania. Vol. 3. Fol. 53^r–54^v. Pécs, 1697. október 10. Radanay Mátyás Ignác levele a Propaganda Fide Kongregáció bíborosaihoz., Vol. 3. Fol. 55^r–56^v. Pécs, 1697. november 8. Radanay Mátyás Ignác levele a Propaganda Fide Kongregáció bíborosaihoz.; AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 234. Fol. 155^r–156^v. Pécs, 1697. december 20. Radanay Mátyás Ignác levele XII. Incéhez., Vol. 235. Fol. 200^{r-v}, 201^v. Pécs, 1698. január 3. Radanay Mátyás Ignác levele XII. Incéhez., Vol. 235. Fol. 197^{r-v}, 199^v. Pécs, 1698. február 5. Radanay Mátyás Ignác levele XII. Incéhez.; APF SC Ungheria e Transilvania. Vol. 3. Fol. 60^r–62^v. Pécs, 1698. február 7. Radanay Mátyás Ignác levele a Propaganda Fide Kongregáció bíborosaihoz.

volt.⁶⁴ I. Lipót egy bizottságot kért fel Radanay ügyének kivizsgálására.⁶⁵ A vizsgálat igazolva látta azokat a vádakot, hogy a királyi tekintélyt sértő kijelentéseket tett. A háttérben sokkal inkább a Radanay és a dél-dunántúli katonai és kamarai tisztviselők súlyos konfliktusa húzódtott. Ezért 1691-ben azt javasolták az uralkodónak, hogy a püspököt kihágásai miatt mozdítsa el székéből.⁶⁶ A bécsi udvarban tehát már ekkor megszületett az elhatározás, hogy Radanay helyére más, simulékonyabb főpapot találjanak.

Radanay 1692-ben szinte nyomban a hosszú üresedés után frissen kinevezett bécsi nunciushoz, Sebastiano Antonio Tanarához fordult. A bécsi udvar törekvésével szemben a pécsi püspök a nuncius pártfogását szerette volna elnyerni. Tanara, aki épp csak megérkezett Lisszabonból Bécsbe, persze ki máshoz is fordulhatott volna tájékoztatásért, mint Kollonichhoz. A bíboros Tanarának is elismerte, hogy korábban támogatta Radanay püspöki jelöltségét, ám 1689. évi római tartózkodása során a konzisztóriumon igyekezett megakadályozni az ügy előmozdítását. Tanara ezért próbálta a pécsi püspöktől megtudni, hogy I. Lipót kinevezésén kívül milyen jögron kívánja a püspöki széket. Radanay azt állította, hogy őt 1690. április 15-én Fabrizio Paolucci értesítette a prekonizációról. Ezért Tanara az Államtitkársághoz fordult, hogy hol tart a pécsi püspök ügye, hiszen ha az elakadt, akkor gond nélkül, a Szentszék sérelme nélkül elhelyezhető székéből.⁶⁷ Fabrizio Spada bíboros-államtitkár csak annyit tudott ígérni a nunciushoz, hogy megvizsgálják az ügyet és annak fényében küldenek számára utasítást.⁶⁸

Rómában is eltérő vélemények fogalmazódtak meg. Girolamo Casanate bíboros, a XI. Ince által alapított Sacra Congregazione sopra l'Elezione dei Vescovi prefektusa úgy vélekedett, hogy miután 1689 óta a *propositio* nem történt meg, a megerősítő pápai bullát nem állították ki, így a püspöki kinevezés érvényét veszítette.⁶⁹ Mindezek ellenére 1692 őszén úgy tűnt, hogy José Saenz d'Aguirre komprotektor megteszi a konzisztóriumban a második előterjesztést, amely már a pápai megerősítést eredményezte volna.⁷⁰ Kollonich bíboros kezdeményezésére ezért újabb módon próbálták Radanay megerősítését

⁶⁴ Babics: Radanay, 198–199. Kollonich Lipót külön tanúsítványt adott a kánoni kivizsgálás során Radanayt ajánlva. AAV Arch. Nunz. Vienna. Proc. Canonici. Nr. 242. Bécs, 1688. június 30.

⁶⁵ Feltehetőleg ennek az egyházi vizsgálóbizottságnak volt tagja Kollonich Lipót bíboros mellett Jaklin Balázs kancellár, Christoph Stettinger császári gyóntató, lásd Babics: Radanay, 199. Emellett egy kamarai vizsgálóbizottság [Visitations Kommission] is kiszállt a helyszínre Tullio Miglio vezetésével, amely a kamara, az egyház, a világi közigazgatás és a katonaság vitáját rendezte volna. Oross: A Dél-Dunántúl kamarai, 127.; Ódor: A hódoltság utáni Pécs, 100–102.

⁶⁶ Fraknói: A magyar királyi kegyúri jog, 414.; Babics: Radanay, 191.

⁶⁷ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 223. Fol. 483^r–484^v. Bécs, 1692. június 29. Sebastiano Antonio Tanara nuncius levele Fabrizio Spadához.

⁶⁸ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 39. Fol. 716^r. Róma, 1692. július 19. Fabrizio Spada levele Sebastiano Antonio Tanarához.

⁶⁹ Babics András, és az ő nyomán Ódor Imre is hibásan Cassamatti bíborosnak nevezi. Babics: Radanay, 199.; Ódor: A hódoltság utáni Pécs, 110. Ilyen nevű bíboros nem volt, így szinte bizonyosan olvasati hiba történt Casanate bíboros nevéből. Casanate életrajzát lásd Luciano Ceysens: Casanate, Girolamo. In: *Dizionario biografico degli Italiani*. XXI. Roma, 1978. 144–147. XI. Ince azért állította fel a püspökválasztásokat felügyelő kongregációt, mert az ezzel foglalkozó Konzisztoriális Kongregáció már nem tudta kellőképpen ellátni az ezzel kapcsolatos megnövekedett feladatokat. Tusor: A barokk pápaság, 158.

⁷⁰ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de'Medici. Filza 5679. Róma, 1692. november 22. Fabrizio Agostini apát levele Francesco Maria de'Medicinek.

megakadályozni, részben bevonva a császári diplomácia csatornáit is. Liechtenstein herceg és Kollonich római ágense Vincenzo Manieri konzisztoriális ügyvédhez fordultak.⁷¹ Manieri azt javasolta, hogy az ágensek révén próbáljanak eljárni a Kúriánál, információszerezés céljából. Liechtenstein azonban nem kívánta semmi szín alatt belekeverni a császári diplomáciához köthető ágenseket, hogy ne tűnjön úgy, mintha I. Lipót akarná megakadályozni Radanay konzisztórium propositióját. Inkább arra gondolt, hogy a nuncius útján és más magyar püspököktől beérkező levelekkel befolyásolják a pápát Radanayval szemben, hogy így XII. Ince se támogassa a püspök megerősítését. Manieri azonban arról informálta Medici bíboros protektort, hogy a császár római képviselőinek, ágenseinek igazából nem volt olyan egyértelmű uralkodói utasítása, amivel Radanay ellen hatékonyan felléphetnek volna, ezért próbálták volna meg más módon befolyásolni a szentszéki döntéshozatalt.⁷²

Kollonich javaslata szerint, ha I. Lipót még egy jelöltet állít, akkor végül a Szentszék kettejük közül választhatná az „alkalmasabbat”. Kollonich bíborosnak, mint ekkor győri püspöknek volt is megfelelő személyi javaslata, káptalanjának tagját, Matusek Andrást, a Szent Adalbertről nevezett prépostság prépostját javasolta pécsi püspöknek. Matusek azonban nem kívánta elfogadni a pécsi püspöki széket a bonyolult helyzetben.⁷³

A bécsi udvar azonban nem tett le arról, hogy egy újabb jelölt révén szorítsa ki püspökségből Radanayt. Különösen sürgetővé vált ez azután, hogy 1696-ban Radanay a Domonkos-rendi generálison és Nikola Ogramić boszniai püspökön keresztül igyekezett ügyét ismét Rómában előmozdítani, immár arra is ígéretet téve, hogy váltóban Bécsben vagy a Szentszék által megjelölt helyen a megerősítéshez szükséges bullák összegét megfizeti.⁷⁴ Így ismét megpróbálkoztak egy újabb püspök kinevezésével és római megerősítésével. Dolny István esztergomi nagyprepostra esett a választás, aki mögött ismét az ekkor már az esztergomi érseki széket betöltő Kollonich Lipót bíboros támogatását sejtethetjük.⁷⁵ Dolny el is indította a megerősítési folyamatot.⁷⁶ 1696. december 13-án Andrea Santacrocé nuncius előtt letette

⁷¹ A konzisztoriális ügyvédek százfős testülete a bíborosi kollégium mellett működött, feladatuk a konzisztóriumok és más kúriai hivatalok formális-jogi tevékenységének segítése, előkészítése volt. Tusor: *A barokk pápaság*, 80. Liechtenstein herceg Radanay ügyében együttműködött Francesco Maria de' Medici bíboros protektor római ágensével is. ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5624. Róma, 1692. november 22. Anton Florian von Liechtenstein levele Francesco Maria de' Medicinek.

⁷² ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5684. Róma, 1692. november 22. Vincenzo Manieri levele Francesco Maria de' Medicihez. Kollonich és a császári diplomácia római tevékenysége következtében tehát legkésőbb 1692-ben a Szentszék is már értesült a Radanay körül kialakult vitákról. Így tehát Fraknói állítása, miszerint ez csupán 1697-ben, Dolny István pécsi püspöki kinevezését követően derült volna ki Rómában, nem állhatja meg helyét: Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 415.

⁷³ Bedy Vince: *A győri székeskáptalan története*. Győr, 1938. (Győr egyházmegye múltjából 3) 440.

⁷⁴ APF SC Ungheria e Transilvania. Vol. 3. Fol. 23^r-24^v. Pécs, 1696. július 14. Radanay Mátyás Ignác levele a Propaganda Fide titkáranak.

⁷⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Magyar Kancelláriai Levéltár (= MKL) A 57. Libri regii. Vol. 24. Pag. 215-216. Bécs, 1696. december 5.

⁷⁶ A Magyar Kancellária már a kinevezést követően pár nappal kiállította az uralkodói leiratot, amelyben felkéri Francesco Maria de' Medici bíboros protektort, hogy a szentszéki megerősítési folyamatot segítse. ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5577. Bécs, 1696. december 9.

a trienti hitvallást, majd megkezdődött a kánoni kivizsgálás és a tanúk kihallgatása. A jegyzőkönyvet 1697. január 5-én zárta le és hitelesítette a nuncius.⁷⁷

Dolny kinevezése és Radanay helyzete a pécsi egyházmegye papságát és licenciátusait is aggasztotta, ezért a nunciushoz fordultak. Santacroce ebből már igazán felmérhette a helyzet súlyosságát, hiszen az egyházmegye lekipásztoraí azon aggódtak, hogy plébániai áthelyezésük kérdésessé válhat, mert az egy nem felszentelt püspök által történt, ez pedig felvetheti a papság által kiszolgáltató szentségek érvényességét is.⁷⁸ A szentszéki Államtitkárság 1697 augusztusában utasította Santacroce nunciust, hogy szerezzen hitelt érdemlő információkat, amelyek igazolják a bécsi udvar szándékát Radanay leváltására. Rómában ugyanis érzékelték, hogy míg 1687-ben a püspök kiválóságáról és megfelelő kvalitásairól szólt az uralkodói kinevezés, a megküldött ajánlólevelek és a nunciaturán elvégzett kánoni kivizsgálás, addig tíz évvel később mintha már egy teljesen más személyről szóltak volna a híradások.⁷⁹

Az nem világos, hogy Radanay mennyire volt tisztában a római állásponttal, mindenestre alig két hónappal később, 1697 októberében sietve biztosította a Propaganda Fide kongregáció bíborosait, hogy bár Kollonich némely jezsuiták segítségével megakadályozta a megerősítő bullákért fizetendő illetékek Rómába juttatását, ő annak kifizetéséről újfent gondoskodik a domonkosok révén.⁸⁰ A császári diplomácia ezért ismét igyekezett közbelépni Rómában. Medici bíboros protektor ágense, Paolo della Stufa apát tárgyalt az ügyben Martinitz gróffal, a császár követével. Stufa tájékoztatása szerint Martinitz egy emlékiratot kívánt benyújtani a pécsi püspökség ügyében a *datarius*nak, Bandino Panciatichi bíborosnak. A bíboros ezt az emlékiratot eljuttatta volna a pápához, és azt várták ettől, hogy a Konzisztoriális Kongregáció döntene a két jelölt közül, ami által elkerülhetővé vált volna egy hosszadalmas bírósági folyamat.⁸¹ A Konzisztoriális Kongregáció döntése azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, ugyanis azt javasolták az Államtitkárságnak, hogy a nuncius útján folytassanak le egy újabb vizsgálatot Radanay

⁷⁷ AAV Arch. Nunz. Vienna. Proc. Canonici. Nr. 274. Az első tanúvallomást 1696. december 24-én vették fel. A nuncius 1697. január 5-én meg is küldte a processzust Rómába. ASR Archivio Santacroce. Busta 1166., 1697/I. Pag. 3–4. Bécs, 1697. január 5.

⁷⁸ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 234. Fol. 147^r. Bécs, 1697. február 23. Andrea Santacroce levele Fabrizio Spada bíboros-államtitkárhoz. Fabrizio Spada válasza szerint a Szentszék a megfelelő körülményekkel fogja kivizsgálni a pécsi egyházmegye ügyét és a papság beadványát. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 43. Fol. 217^r. Róma, 1697. március 9. Fabrizio Spada levele Andrea Santacrocénak.

⁷⁹ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 43. Fol. 297^v–298^r. Róma, 1697. augusztus 17. Fabrizio Spada bíboros-államtitkár levele Andrea Santacrocénak.

⁸⁰ APF SC Ungheria e Transilvania. Vol. 3. Fol. 53^r–54^v. Pécs, 1697. október 10. Radanay Mátyás levele a Propaganda Fide Kongregáció bíborosaihoz.

⁸¹ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5726. Róma, 1698. január 18. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medici bíborosnak. Bandino Panciatichi bíboros 1689–1700 között állt a Datária élén. Tusor: *A barokk pápaság*, 254. Elképzelhető, hogy a Stufa által javasolt császári követi emlékirat azt az 1698. január 1-jén benyújtott emlékeztetőt kívánta erősíteni, amely Radanay ellenében Dolny István püspöksége mellett érvelt. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 234. Fol. 151^{r-v}. Giuseppe Melchiori az emlékeztetőt Spada bíboros-államtitkárnak és Giacometti pápai auditornak is benyújtotta. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 234. Fol. 152^r. Róma, 1698. január 1. Giuseppe Melchiori levele Fabrizio Spada bíboros-államtitkárnak.

alkalmatlanságáról, hiszen az 1689-ben megtörtént prekonizációt már megelőzte egy kánoni vizsgálat, amely a püspök kiválóságát alátámasztotta.⁸²

Santacroce nuncius az Államtitkárság utasítása alapján Telekesy István csanádi püspököt bízta meg a vizsgálat lefolytatásával.⁸³ Telekesy csak 1698 ősztől kezdte meg az eljárást, húsztanú hallgattak ki, köztük egyháziakat, világi tisztségviselőket és egyszerű falusi bírókat is.⁸⁴ Ez a vizsgálat tisztázta Radanayt a közel tíz éven át ellene hangoztatott vádak alól, és végül meghozta számára a régóta áhított szentszéki megerősítést. Az 1699. szeptember 7-i pápai konzisztóriumon maga az idős XII. Ince pápa referálta Radanay megerősítésének ügyét, és ezzel megtörtént a *propositio*.⁸⁵ Ekkor már az udvar is elfogadta a Szentszék döntését, 1700. január 21-én I. Lipót is megerősítette a pécsi püspöki székben Radanayt. Bár a császári udvarban felmerült, hogy az immár hetvenedik évében járó főpásztor tevékenységét ellenőrző és korlátozó *coadjutor*t állítsanak mellé, ezt a Szentszék nem hagyta jóvá. Radanay Mátyás Ignác püspöki felszentelésére 1700. augusztus 3-án került sor, tizenhárom évvel királyi kinevezését és szentszéki prekonizációját követően.⁸⁶

Radanay esete azért is volt különösképpen érzékeny, mert 1687 ősztől, a prekonizáció megtörténtével a Szentszék lényegében elismerte kánonjogi alkalmasságát. Ha pár évvel később Róma minden fenntartás nélkül teret engedett volna a bécsi udvar törekvéseinek, és belemegy Radanay elmozdításába, úgy egyfelől azzal elismerték volna az 1687. évi püspöki eljárás hiányosságát, másfelől teret engedtek volna a magyar királyi főkegyúri jog széles körű használatának. Ezt a Szentszék nem tehette meg, hiszen saját joggyakorlatával és érdekeivel is szembement volna. A pécsi püspök ügyét alaposan elemző Babics András szerint a Radanay-ügy során viszont a bécsi udvar még a főkegyúri jog eseti csorbulását is elnézte volna, mivel lényegében két jelölt közötti választást bíztak volna a Szentszékre.⁸⁷

A főkegyúri joggyakorlat megőrzése és a történelmi előzmények elhalványulásának sajátos összefonódását láthatjuk a magyar katolikus hierarchiához lazán kapcsolódó zengg-modrusi és korbáviai püspöki címek esetében. A tagolt középkori dalmáciai egyházi struktúrában ezek az egyházmegyék (és jogelődjeik) többsége a spalatói érsek alá tartozott. A velencei–magyar versengés, majd az oszmán előretörés ezt a szerkezetet és egyházmegyei felosztást drasztikusan megváltoztatta. Ennek gyakorlatilag egyetlen kora újkori örököséként az 1630 körül kánonilag egyesített zengg-modrusi püspökség a hatalmas

⁸² AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 235. Fol. 196^r. 1698. március 15. A bíboros-államtitkár egy héttel később küldte el erre vonatkozó utasítását a nunciussnak. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 43. Fol. 401^r–402^r. Róma, 1698. március 22. Fabrizio Spada bíboros-államtitkár levele Andrea Santacroce bécsi nunciussnak.

⁸³ AAV Arch. Nunz. Vienna. Vol. 31. Fol. 104^v. Bécs, 1698. augusztus 18.

⁸⁴ Telekesy 1699-ben egri püspök lett, így a vizsgálat egy másolati példánya az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található. Egri Főegyházmegyei Levéltár. Archivum Vetus. Nr. 3037. A jegyzőkönyvet Telekesy István 1698. november 29-én zárta le. A Radanayval szembeni vádakkal kapcsolatos további dokumentumokat lásd még AAV Arch. Nunz. Vienna. Proc. Canonici. Nr. 238. Quinqueecclesie 1688–1698. Ugyancsak egy, a Radanay alkalmatlanságát bizonyítani kívánó vizsgálatához kapcsolódó vélemény található még Dolny István processzusában is. AAV Arch. Nunz. Vienna. Proc. Canonici. Nr. 274.

⁸⁵ AAV Archivio Concistoriale. Acta Camerarii. Vol. 24. Fol. 227^{r-v}.

⁸⁶ Babics: Radanay, 205.

⁸⁷ Uo. 200.

helyzet következtében elszakadt a spalatói érsek joghatósága alól és a magyar egyház-szervezet része lett.⁸⁸

Azonban a 17. század végén a szintén középkori eredetű korbáviai püspökség betöltése kapcsán vita bontakozott ki a főkegyúri jog és általában a zengg-modrusi püspöki címtől való megkülönböztetés kapcsán. Stjepan Selišćević zágrábi püspöki kinevezésével 1694-ben megüresedett a korbáviai püspöki cím.⁸⁹ Ide I. Lipót Stjepan Dojčić zágrábi kanonokot nevezte ki.⁹⁰ Mivel Korbávia 1689-ben felszabadult az oszmán uralom alól, Dojčić püspök szerette volna felújítani püspökségét.⁹¹ Ezért három évvel kinevezését követően, 1697 tavaszán elindította a szentszéki megerősítés folyamatát.⁹² Mint az egyik meghallgatott tanú, Selišćević zágrábi püspök már a kánoni kivizsgálás során jelezte, Korbáviát a török elpusztította, ott nem volt lehetősége a püspöknek rezideálni. Valóban, a Habsburgok mint magyar uralkodók a 17. században folyamatosan adományozták a korbáviai püspöki címet, ám ez címzetes püspökség volt, a Szentszék sosem erősítette meg a kinevezetteket.⁹³ I. Lipót kérte Medici bíboros protektort, hogy segítse a korbáviai püspök római megerősítését, és mivel elpusztult egyházmegyéről van szó, így lehetőség szerint engedjék el a fizetendő annátát és a protektornak járó propinát.⁹⁴

Paolo della Stufa apát, Medici római ágense azonban jelezte a bíborosnak, hogy bár Martiniz gróf, császári követ is hasonlóan kérte őt a korbáviai püspökség ügyében való közbenjárásra, ez akadályba fog ütközni. Stufa ekkor már nagyjából megismerte a korbáviai egyházmegye történetét, amint írta is Medicinek, azt 1460-ban egyesítették a modrusi püspökséggel, majd újabb száz év elteltével pedig a zenggivel. Vagyis csak akkor lenne lehetséges Dojčić megerősítése, ha előbb szétválasztanák a két egyházmegyét.⁹⁵ Bár az ágens a levelében némileg leegyszerűsítette a helyzetet, valójában jól látta a problémát. A korbáviai püspökök már a 15. század elejétől Modruson laktak, ahogy nőtt az oszmán nyomás a bosnyák–horvát határvidéken. 1460-ban II. Pius pápa hivatalosan is Modrust jelölte ki székhelyüknek. 1493-ban Modrus is elpusztult, a püspök ezért újra menekülni kényszerült. Az utolsó tényleges modrusi (korbáviai) püspök 1536-ban halt meg, az egyházmegye adminisztrációja viszont a zenggi püspökökre szállt. Ráadásul fontos különbség

⁸⁸ Molnár: *Magyar hódoltság*, 270–271.

⁸⁹ Uo. 247. Selišćević királyi kinevezését lásd MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 23. Pag. 271. 1694. június 24. Szentszéki megerősítése: AAV Archivio Concistoriale. Acta Camerarii. Vol. 25. Fol. 105^r. 1695. január 10.

⁹⁰ MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 23. Pag. 300. 1694. május 31.

⁹¹ Molnár: *Magyar hódoltság*, 287.

⁹² AAV Arch. Nunz. Vienna. Proc. Canonici. Nr. 279. A jegyzőkönyvet 1697. április 16-án nyitották meg, és június 17-én zárták le. Dojčić a trienti hitvallást 1697. május 11-én a zágrábi székesegyházban tette le Babich János József zágrábi püspöki helynök kezébe.

⁹³ Molnár: *Magyar hódoltság*, 285., 287.

⁹⁴ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5577. Laxenburg, 1697. május 14. I. Lipót leirata Francesco Maria de' Medici bíborosnak. Medici bíboros valóban el is tekintett a *propina* megfizetéséről. ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5577. Pratolino, 1697. szeptember 10. Francesco Maria de' Medici bíboros protektor levélfogalmazványa I. Lipótnak. A *propina* fizetése körüli nézeteltérésekre lásd Mihalik Béla Vilmos: Kollonich Lipót esztergomi érsek kinevezése és Francesco Maria de' Medici bíboros protektor. *Magyar Sion* 14 (2020) 323–338.

⁹⁵ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5725. Róma, 1697. szeptember 14. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medici bíboros protektornak.

volt, hogy a zenggi püspöki szék betöltése az uralkodói főkegyúri jog alapján történt, a modrusi viszont Róma véleménye szerint szabad adományozású volt. A Konzisztoriális Kongregáció a zengg-modrusi egyházmegyék 1630 körüli egyesítését követően is ragaszkodott ehhez a különbségtételhez, annak ellenére, hogy a modrusi püspökségre is a Habsburgok által jelölt zenggi püspököt erősítette meg a pápa.⁹⁶

Dojčić törekvése tehát elakadt, amiben az is közrejátszhatott, hogy nem sokkal azután, hogy elindította a bécsi nunciatúrán szentszéki megerősítésének folyamatát, a zengg-modrusi püspökség is megüresedett. Sebastijan Glavinic püspök 1697-ben meghalt, és helyére I. Lipót Martin Brajkovićot nevezte ki.⁹⁷ Dojčić érdekében ugyan Cseles Márton mint a Szent Péter-bazilika magyar penitenciáriusa igyekezett eljárni, ám a Konzisztoriális Kongregáció korábbi aktái alapján kérelmeit elutasították. Brajković megerősítések viszont Mariotti apát mint a magyar katolikus főpapság római ágense bizonytalanodott el, hogy nem lesz-e abból probléma, ha a pápai bullák a korábbiakhoz hasonlóan a zenggi és modrusi címekre szólnak.⁹⁸

A korbáviai püspökök 15. századi székhelyváltása és az ebből eredő modrusi cím ténye tehát két évszázaddal később komoly fejtörést okozott Rómában is, és hamis reményeket táplált a kinevezett Dojčić püspökben. Mariotti apát aggodalma a zengg-modrusi püspök szentszéki megerősítésével kapcsolatban viszont részben abból fakadt, hogy nem akarta, hogy I. Lipót főkegyúri joga esetlegesen sérüljön. Az esetleges szétválasztás és a korbáviai cím valódi feltámasztása 1702-ben kudarcot vallott, és a későbbiekben ezért a „modrusi vagy korbáviai” megnevezést alkalmazták.⁹⁹

Az oszmán hódoltság okozta pusztulás ellenére is a magyarországi püspökségek vonzerőt jelenthettek a bécsi Habsburg-udvar környezetében feltűnő egyháziak számára. A magyar historiográfiában szinte alapvetésnek számított, hogy a 18. század elejétől, különösen pedig a Rákóczi-szabadságharcot követően a magyar egyházmegyék élére az udvarhoz lojális egyháziak kerültek. Ez egy zárt prelátusi réteget feltételezett, amely csak részben állt magyar származású főpapokból, mellettük viszont jelentősen megnőtt a Habsburg Monarchia más területeiről származó püspökök aránya. Ez a szemlélet azonban Forgó András legújabb vizsgálata alapján meglehetősen túlzó volt: igaz ugyan, hogy az idegenek aránya egyharmados volt, de időben eltérő intenzitással vettek részt a magyarországi egyházi életben és így befolyásuk is korlátozott volt.¹⁰⁰

Az 1690-es években is voltak jelei idegen származású főpapok megjelenésének. A legismertebb ezek közül Keresztély Ágost szász-zeitzi herceg magyarországi javadalomszer-

⁹⁶ Molnár: *Magyar hódoltság*, 275., 284–285.

⁹⁷ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5577. Bécs, 1698. január 14. I. Lipót leirata Francesco Maria de' Medici bíborosnak.

⁹⁸ Vanyó: *A bécsi pápai követség*, 328–331.

⁹⁹ Molnár: *Magyar hódoltság*, 287.

¹⁰⁰ Forgó András: *Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben*. In: *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. Szerk. Forgó András – Gözsy Zoltán. Pécs, 2019. (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 11) 73–74., 89. A bécsi udvar körül feltűnő, idegen származású, különféle karriert befutó személyek magyarországi honorálása már korábban is előfordult, de elsősorban címzetes püspökségekre való kinevezéssel. Molnár: *La corte*, 46–47.

zése és egyházi karrierje, 1707-ben ő követte Kollonich Lipótot a prímási székben. Az evangélikus szász választófejedelmi család ifjabb ágából származó Keresztély Ágost 1689-ben titokban tért át a katolikus hitre, a nyilvános konverzióra két évvel később került sor. Már ezzel felhívta magára a figyelmet mind Bécsben, mind Rómában, és az 1690-es évek első felében több birodalmi káptalanban (Köln, Liège, Wrocław, Münster) szerzett stallumot. 1694-ben felmerült a neve a német lovagrendi nagymesteri hivatalra is, ám ezt végül I. Lipót császár sógora, Ferenc Lajos pfalz-neuburgi herceg, wrocławai püspök nyerte el. Keresztély Ágost azonban jó viszonyt ápolt a Pfalz-Neuburgi választófejedelmi családdal, és így a bécsi udvarral is kedvező kapcsolatba került. Miután Kollonich Lipót esztergomi érsek lett, Keresztély Ágost nyerte el a megüresedett győri püspöki széket.¹⁰¹

Szintén a bécsi udvar környezetében tűnt fel és tett egyre nagyobb befolyásra szert a velencei származású Vincenzo Grimani apát, aki a császár ajánlásával 1697-ben bíborosi címet is nyert.¹⁰² Antonio Francesco Montauti apát, a Mediciék bécsi rezidense informálta először Grimani magyarországi javadalomszerzési szándékáról Francesco Maria de' Medici bíboros protektort 1698 augusztusában. Ekkoriban felmerült, hogy Grimani bíborost a bécsi udvar tartósan Rómába küldi, ezt Montauti azért látta kevésbé esélyesnek, mert a bíboros épp akkoriban vásárolt magának házat Bécsben, és ismert volt az egri püspöki címre való törekvése is. Montauti apát azt is tudni vélte, hogy Grimani bíboroson kívül Franz Wilhelm von Nesselrode is meg szeretne volna szerezni az egri püspöki címet.¹⁰³ Nesselrodét 1697. február 18-án nevezték ki a Rota Romana német ügyhallgatójává, de posztjának elfoglalását mindinkább halogatta.¹⁰⁴ Alighanem épp a római hivatal és tartózkodás költségeit kívánta volna az egri egyházmegye elnyerésével finanszírozni.¹⁰⁵ Andrea Santacroce bécsi nuncius is többször írt a bátyjának arról, hogy Grimani szeretne volna megszerezni az egri püspöki széket. Fenesy György egri püspök még életben volt, mikor Santacroce értesülése szerint Grimani bíboros bejelentette igényét a várhatóan megüresedő címre.¹⁰⁶ A nuncius némi éllel számolt be arról, hogy Fenesy azonban csalódást okozott a Grimanihoz hasonló törekvőknek, mert már ugyan bő egy éve vízkórban szenvedett, de még életben volt. Fenesy püspök végül 1699. március 4-én halt meg, és a nuncius már tíz nappal később arról értesítette bátyját, hogy Grimani bíboros igen vágyakozik arra, hogy az egri egyházmegyében szolgálja Istent, ami egyébként évi hetvenezer

¹⁰¹ Béla Vilmos Mihalik: The King's Cousin, the Emperor's Bishop. Christian August of Saxe-Zeitz as mediator between Poland and the Holy See. *Eastern European History Review* 4 (2021) 242–244. [Megjelenés alatt.] A magyar köztudatban és historiográfiában is meglehetősen ellentmondásosan megjelenő Kollonich Lipót esetében is fel szokott merülni „idegensége”. Forgó András említett vizsgálata sem vette őt az idegen származású főpapok közé, hiszen horvát eredetű nemesi család sarjaként Komáromban született. Forgó: *Korszakváltás*, 84.

¹⁰² Antonio Borrelli: Grimani, Vincenzo. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. LIX. Roma, 2002. 658–662.

¹⁰³ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5695. Bécs, 1698. augusztus 23. Antonio Francesco Montauti apát levele Francesco Maria de' Medicinek.

¹⁰⁴ Richard Blaas: Das kaiserliche Auditoriat bei der Sacra Rota Romana. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 11 (1958) 88.

¹⁰⁵ A 18. században több olyan püspöki kinevezés is történt, ahol a Rota ügyhallgatói nyertek el magyar egyházmegyét. Forgó: *Korszakváltás*, 85.

¹⁰⁶ ASR Archivio Santacroce. Busta 1226. Bécs, 1698. december 20. Andrea Santacroce levele Antonio Santacrocéhez.

forint jövedelmet is hozhat. A nuncius nem rejtette véka alá véleményét a bíborosról és az egri püspökséget célzó szándékairól, aminek már nem adott sok esélyt.¹⁰⁷ Santacroce sejtése aligha volt alaptalan. Telekesy István kinevezését követően ugyanis a nuncius elismerte bátyjának, hogy az egri püspöki szék betöltésében szorosan együttműködött Kollonich bíborossal, azt is vállalva, hogy ezzel többek gyűlölködését magára vonja.¹⁰⁸

Az egyházi javadalmak adományozása kapcsán utolsóként egy olyan javadalom esetét kívánjuk bemutatni, ami az eddigi kérdésköröket szinte mind érintette, ám egyedi módon nem püspöki, hanem egy apáti cím kapcsán került a szentszéki–Habsburg kapcsolatok fókuszába. 1693. február 12-én I. Lipót a cseh nemesi családból származó teatinus (Szent Kajetán-rendi) kanonok, Bernard Bechinie z Lažan számára adományozta a Somogy vármegyei babócsai Szűz Mária apáti címet.¹⁰⁹ A királyi adománylevél kiemelte, hogy a teatinus kanonok Badeni Lajos őrgróf oldalán jelen volt a szalánkeméni csatában, majd Várad ostromblokádjánál is, családja (fivérei Georg és Ludwig) pedig a Cseh Királyság igazgatásában töltötték be szerepet, és sokak ajánlásából megismerve kiválóságát, magyar királyi főkegyúri jogával élve adományozza számára az apátságot és annak birtokait.¹¹⁰

1694 májusában Badeni Lajos maga fordult a Szentszékhez Bechinie ügyében. Ő is kiemelte gyóntatója érdemeit, amiért az uralkodótól elnyerte a babócsai apáti címet. Azonban mint szerzetesnek, ahhoz, hogy a javadalmat elfoglalhassa, pápai felmentvényt kellett szereznie.¹¹¹ I. Lipót ezért Goëss bíboros segítségét kérte, hogy a Kúriánál járjon el

¹⁰⁷ ASR Archivio Santacroce. Busta 1226. Bécs, 1699. március 14. Andrea Santacroce levele Antonio Santacroce-hez.

¹⁰⁸ Uo. Bécs, 1699. május 30. Andrea Santacroce levele Antonio Santacroce-hez. A nuncius mellékelte leveléhez Kollonich saját kezű gyors feljegyzését, amelyben tudatta a nunciussal Telekesy egri kinevezését. ASR Archivio Santacroce. Busta 1226. Bécs, 1699. május 30. Kollonich Lipót levele Andrea Santacrocehoz. Az uralkodói kinevezést 1699. június 22-én állították ki Telekesy részére. MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 24. Pag. 562. A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvét lásd AAV Arch. Nunz. Vienna. Proc. Canonici. Nr. 282. A sors különös fintora, hogy végül 1702-ben épp Grimani bíboros referálta a pápai konzisztóriumon Telekesy propositióját. AAV Archivio Concistoriale. Acta Camerarii. Vol. 25. Fol. 66^v. 1702. július 31.

¹⁰⁹ Bernard valószínűsíthetően megegyezett Jan Bechinie-vel, Kašpar Maximilian Bechinie z Lažan és Salomena Veronica z Račín fiával, aki 1670-ben lépett be a teatinusokhoz. Jan Novák: Bechyně z Lažan. In: *Ottuv Slovník Naučný*. Prága, 1890. 628.

¹¹⁰ MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 22. Pag. 214–215. Babócsán a középkorban Szent Miklós tiszteletére szentelt bencés apátság létezett, Szűz Mária nevét viselő apátság léte nem adatolt. 1508-ban már nagyon elhanyagolt állapotban volt, az 1550-es évekre az utolsó bencés is elhagyhatta. Sörös Pongrác: *A pannoni Szent Benedek Rend története*. XII/B. *Az elenyészett bencés apátságok*. Bp., 1912. 344–345. Már a Pázmány Péter érsek által összeállított, az 1629. évi zsinati dekrétumokhoz csatolt függelék is számos téves és akár fiktív adatot tartalmazott a középkori szerzetesi intézmények felsorolásában. A 17–18. században tovább nőtt a minden valódi előzményt nélkülöző apáti és préposti címek száma. Molnár Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*. Bp., 2006. (METEM Könyvek 56) 26. A 18. században további két alkalommal adományozták még a babócsai Szűz Mária apáti címet, 1701-ben Bakich Péter későbbi boszniai püspöknek (MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 25. Pag. 461.), 1749-ben pedig Szenczy István váradi plébános nyerte el (MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 41. Pag. 503.). Bakichnak nem sok öröme volt a babócsai apátságban, mivel a mezővárost a kamara másnak adományozta, ami az apát-püspöknek sok vitát okozott. Vanyó: *A bécsi pápai követtség*, 70., 261–263.

¹¹¹ AAV Segr. Stato. Principi. Vol. 124. Fol. 106^{r-v}. Günzburg, 1694. május 6. Badeni Lajos őrgróf levele XII. Ince pápához.

a szükséges diszpenzáció érdekében.¹¹² Goëss 1695 februárjában tudatta a bécsi udvarban, hogy bizalmas értesülései szerint a Vatikánban minden levéltári anyagot, regisztrumot alaposan átnéznak a magyarországi püspöki, szerzetesi és más egyházi javadalmakkal kapcsolatban, hogy kinek van joga a jelölésre, bemutatásra. A bíboros ígérte, hogy szoros figyelemmel kíséri, hogy mi lehet a buzgó levéltári kutakodás hátterében.¹¹³

Goëss fellépése egy hosszabb huzavonához vezetett 1695 nyarának végére Bandino Panciatichi datáriussal. A két bíboros nézeteltérése jól tükrözte a bécsi udvar és a Szent-szék vitáját a főkegyúri jogokkal kapcsolatban, amelyet végül Medici bíboros protektor és különösképpen az ő római ágense, Stufa apát közbelépése simított el. A Szentszék ugyanis hajlandó volt megadni a diszpenzációt Bechinie donatiójára, ám nem akart a főkegyúri jogról említést tenni, vagy legalábbis előbb annak megfelelő bécsi igazolását szeretne volna látni a babócsai apátság esetében.¹¹⁴ Medici bíboros igyekezett olyan irányba instruálni ágensét, hogy mindkét oldal tegyen engedményt: a Szentszék ne kérdőjelezze meg a császár mint magyar király főkegyúri jogát, míg Goëss nyújtson be az adott kérdésben néhány bizonyító érvényű dokumentumot.¹¹⁵ Stufa gyakorlatilag a következő hetekben folyamatosan közvetíteni próbált a két magát megmakacsoló bíboros között. Bár mintha Panciatichit némileg engedékenyebbnek, segítőkészebbnek érezte volna, világosan látta, hogy egyik oldal sem akar a maga részéről jogsérelmet elszenvadni. Goëss sürgősen látta bizonygatni a királyi főkegyuraságot mint régóta gyakorolt jogot, Panciatichi viszont a Szentszék sérelmét mindenképpen meg akarta akadályozni. A datárius végül azt javasolta Stufának, hogy a Goëss által benyújtott memorandumból vegyék ki a főkegyúri jogra vonatkozó részt, és a szentszéki diszpenzáció sem fog erről említést tenni. Az ágens ezért kérte a protektort, hogy kapcsolatain keresztül próbálja e tekintetben engedményre bírni a bécsi udvart.¹¹⁶

Medici bíboros valóban kapcsolatba is lépett a befolyásos bécsi jezsuitával, Pietro Giuseppe Ederivel, akinek kiemelte Panciatichi hajlandóságát, hogy némely igazoló okirat bemutatásával elhárulna minden akadály az ügyben.¹¹⁷ Csakhogy mire a Firenze és Bécs közötti távolságban a levelek megfordultak, Stufa apátnak sikerült Rómában előrelépést

¹¹² KLA Familienarchiv Goëss. C47. Bécs, 1694. november 23. Magyar kancelláriai leirat Johannes von Goëss bíboroshoz. Mellékletében 1694. december 1-jei közjegyzői hitelesítéssel kiadva az 1693. február 12-i királyi adománylevél Bernard Bechinie részére. Bár a teatinusok szabályozott kanonokrend volt, épp a 17–18. század fordulóján a Szentszék igyekezett a hasonló rendek azon törekvését visszaszorítani, hogy a szerzetesrendektől eltérően elegendő legyen csupán a rendi előjárók engedélye a világi és más javadalmak elnyerésére. Kubinyi György: *Szerzetesek és a világi javadalmak*. Bp., 1942. (Dolgozatok a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kánonjogi Szemináriumából 10) 33–36. Az 1638. évi nemzeti zsinat a Magyar Királyságban is igyekezett fellépni a szerzetesek pápai diszpenzáció nélküli javadalomszerzése ellen. Tusor Péter: Esterházy Miklós nádor és az 1638. évi nemzeti zsinat. *Egyháztörténeti Szemle* 21 (2020) 2. sz. 59.

¹¹³ ÖStA HHStA StA Rom. Korrespondenz. Kart. 75. Fol. 65^v–71^v. Róma, 1695. február 26. Johannes von Goëss bíboros jelentése I. Lipótnak.

¹¹⁴ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5724. Róma, 1695. augusztus 20. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicihez.

¹¹⁵ Uo. Firenze, 1695. augusztus 23. Francesco Maria de' Medici levele Paolo della Stufához.

¹¹⁶ Uo. Róma, 1695. augusztus 27. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicihez.

¹¹⁷ Uo. Filza 5646. Firenze, 1695. augusztus 27. Francesco Maria de' Medici levele Pietro Giuseppe Ederihez.

elérnie Goëss és a Dataria között.¹¹⁸ Bár Goëss eleinte hallani sem akart arról, hogy új memorialét nyújtson be, Stufa érvei, hogy más úton nem tudják a vitát békés úton rendezni, lassan hatni kezdtek. Ráadásul Bandino Panciatichi bíboros is felajánlotta, hogy küldenek egy ügyészt Goëss bíboroshoz, aki segítségére lenne a mindenki szempontjából megfelelő irat összeállításában.¹¹⁹ Bár Goëss bíboros továbbra is húzódozott, és némileg furcsállta, hogy a Szentszék kétségbe vonja a magyar királyi főkegyúri jogot, végül nem gördített további akadályt az ügy rendezése elé. Amikor október elején tájékoztatta Ederi atyán keresztül a bécsi udvart Bechinie ügyéről, már a vita megoldása jegyében tudta jelentését megírni. Eszerint Panciatichi arra is hajlott, hogy egy olyan általános érvényű diszpenzációt adjanak Bechinie részére, amely általában az apáti cím használatára és javadalom elnyerésére szól, nem pedig konkrétan a babócsai apátságra szól volna.¹²⁰

A fentebbi példák leginkább színesítik, bővítik azoknak a 16–17. századi vitás kérdéseknek a sorát, amely a Szentszék és Bécs viszonyát a magyar királyi főkegyúri jog kapcsán terhelték. Buonvisi nuncius az 1670–1680-as évek fordulóján már belátta, hogy az ellen fellépni szinte lehetetlen, hogy a király által épp csak kinevezett püspökök címüket használni kezdik és az új egyházmegye kormányzását átveszik. Aki ez ellen ágált a Szentszék részéről, azt Bécsben úgy tekintették, hogy a királyi tekintélyt sérti meg. Az 1690-es években Rómából inkább azt kívánták ellenőrizni és keretek között tartani, hogy az uralkodó a főkegyúri jogot az adott egyházi javadalom esetében jól igazolható, bizonyítható módon gyakorolja. Ez sokszor az oklevelek, benyújtott kancelláriai iratok szóhasználatának körültekintő megválogatásában jelentkezett, ami már az 1660-as évektől a Szentszék nyomatékos elvárása volt. Így például akkor az adományozás (*collatio*) kifejezés mellőzését érték el, javítva a bemutatás és kinevezés (*praesentatio, nominatio*) szavakra.¹²¹ Jóllehet sem az erdélyi püspökség, sem a babócsai apátság esetében nem a főkegyúri jog gyakorlásának lehetőségét vitatta a Szentszék, de megkívánta annak pontos bizonyítását és ennek a Rómába benyújtott iratokban való visszatükröződését.

¹¹⁸ Ederi szeptember 17-én válaszolt csak Medici augusztus 27-i levelére, ám ekkor is csak annyit írt, hogy nem tudott az ügyről I. Lipóttal értekezni, mert a császár gyengélkedett. ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5646. Bécs, 1695. szeptember 17. Pietro Giuseppe Ederi levele Francesco Maria de' Medicihez. Ekkor már úton volt Medici újabb levele, amelyben Stufa levele alapján már arra tett javaslatot, hogy a császári udvar engedje, hogy Goëss egy olyan új emlékiratot nyújtson be, amelyben nem tesz említést a főkegyúri jogon alapuló adományozásról. Uo. Pratolino, 1695. szeptember 10. Francesco Maria de' Medici levele Pietro Giuseppe Ederihez. Ederi előbb említett szeptember közepi leveléből viszont az is kiderült, hogy Goëss ekkor még nem tájékoztatta a bécsi udvart a felmerült nehézségekről. Goëss valóban csak október 1-jén jelentette Bécsbe az egész vitát a Datariaival.

¹¹⁹ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5724. Róma, 1695. szeptember 3. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicihez. Panciatichi bíboros végül Monsignore Valentinit, a Lotaringiai hercegek római ágensét kérte fel erre a feladatra. ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5724. Róma, 1695. szeptember 10. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicihez.

¹²⁰ ÖStA HHStA StA Rom. Korrespondenz. Kart. 75. Fol. 46^r–47^r. Róma, 1695. október 1. Johannes von Goëss levele Pietro Giuseppe Ederihez.

¹²¹ Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 401–404.

Joghatósági konfliktusok

A fentiekből is látható volt, hogy a török kiűzésének időszakára az egyházi élet és intézményrendszer számtalan korábbi kerete halványodott el, és több esetben oklevelesen is alig-alig volt igazolható egy-egy jogigény, cím, javadalom. Például Radanay Mátyás Ignác pécsi püspök és az udvar számtalan vitája is ebből fakadt, és ezek a nézeteltérések gyakran kerültek a Szentszék elé is, ami viszont már ismét a főkegyúri jogot, illetve az esztergomi prímás egyházi bírói joghatóságát is érintette. Az alábbiakban röviden a boszniai és zágrábi püspök között folyó vitát, valamint ennek kapcsán a prímás és a nuncius közötti konfliktust kívánom bemutatni.

Ahogy a 17. század végén a zengg-modrusi egyházmegye történeti előzményeit is homály fedte, és csak a korbáviai püspöki cím kapcsán próbálták azt feltárni, úgy Szlavónia és a Dráva–Száva közének egyházi viszonyai is zavarossá váltak az oszmán hódoltság alatt. A korai egyházszerzés időszakában még a teljes régió a pécsi püspökséghez tartozott, ám a 13. századra előbb a Szerémség szakadt el, majd a székhelyét Diakóvárra helyező boszniai püspök terjesztette ki a környék plébániáira joghatóságát.¹²²

A hódoltság korában ez a kép még tovább bonyolódott. A hódoltság belső területein a katolikus lelkipásztori munkát Rómából kezdték megszervezni, azonban a struktúrák párhuzamosságai miatt komoly viszály alakult ki, elsősorban a szlavóniai plébániák körül. A Szentszék által a bosnyák ferencesek közül kinevezett boszniai vikáriusok, majd a belgrádi missziós püspökök, illetve a magyar katolikus egyházi hierarchiához tartozó, Bécsből kinevezett boszniai és zágrábi főpásztorok között különféle felállásban, alkalmi szövetségekkel tarkítva pattantak ki a sorozatos konfliktusok a 17. század folyamán.¹²³

A joghatósági viták szereplőinek, az ellentmondó érdekek káoszából az 1660-as évek végén emelkedett ki Nikola Ogranić boszniai püspök. Bár látszólag személye kompromisszumot és garanciát jelentett a törékeny szlavóniai egyházi egyensúly fenntartására, valójában a boszniai püspök személyében egy szívós és hosszú életű ellenfelet nyert a zágrábi püspökség. Az 1670-es évek vitái leképezték a korábbi évtizedek ellentéteit, hiába erősítette meg ismételten a hódoltsági missziós struktúrát irányító római Propaganda Fide Kongregáció a boszniai püspök joghatóságát a már korábban neki ítélt négy szlavóniai plébánia felett, a terület többi részén pedig a belgrádi missziós püspök főpásztori hatalmát. A vitában csak az 1683-ban kirobbanó török háború okozott jelentősebb szünetet és egyszersmind alakított ki új helyzetet az 1690-es évekre a missziós lelkipásztori szervezet hódoltsági összeomlásával.¹²⁴

¹²² Molnár: *Magyar hódoltság*, 318–319. A szerémi püspökségre lásd még Ternovác Bálint: A szerémi latin püspökség alapításának és korai történetének vitás kérdései. *Századok* 147 (2013) 457–470. A boszniai püspökségre lásd uő: A boszniai latin püspökség története 1344-ig. In: *Micae Mediaevales. V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábíán Laura et al. Bp., 2016. 215–228.

¹²³ Molnár Antal: *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon. I. (1572–1647)*. Bp., 2002. (Humanizmus és reformáció 26) 224–229., 358–365.

¹²⁴ Uő: *Magyar hódoltság*, 350–364. A missziós struktúra összeomlásáról lásd uő: Katolikus missziók a Balkánon XI. Ince pápasága idején (1676–1689). A csúcsponttól a pusztulásig. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp., 2012. 235–249.

Bár Ogramiéc püspök 1684-től igyekezett a császári csapatok támogatásával az új, Habsburg-uralom keretei között egyengetni pályáját, reményeiben hamar csalatkoznia kellett.¹²⁵ Helyzete bizonyos tekintetben hasonlított Radanay pécsi püspök vesszőfutására. 1693-ban három beadványban fordult XII. Ince pápához, amelyben hosszasan sorolta panaszait. A kamarai tisztviselők megtiltották a jobbágyoknak, hogy a tizedet megfizessék neki és más szolgálatokat teljesítsenek számára, ráadásul püspöki birtokait elfoglalták, kifosztották. Luka Ibrišimović, a zágrábi püspök vikáriusa az általa beiktatott plébánosokat elűzte, helyükre jogtalanul új papokat iktatott be. Babich János zágrábi kanonok mint gotói apát elfoglalta Kutjevót, oda új plébánost iktattak be. Mindezek a zavarok a szlavóniai nép vallásos életére súlyos következményekkel jár – érvelt Ogramiéc püspök –, mert elhagyják az ünnepeket, eretnek szokásokat vesznek fel, a nagybőjtöt nem tartják meg.¹²⁶

A boszniai püspök – hasonlóan pécsi társához – a következő években számtalan levélben küldte meg panaszait újra és újra a pápának.¹²⁷ Nikola Ogramiéc személyesen is Rómába látogatott, ahol megpróbálta elérni, hogy a zágrábi püspökkel való ügyében a Szentszék hozzon döntést. Azt Rómában is érzékelték, hogy a magyar katolikus hierarchia megfelelő fórumainak és az uralkodónak a megkerülésével csak még nagyobb vitát szítanak. Spada bíboros-államtitkár igyekezett meggyőzni a püspököt, hogy a kalocsai érseket mint metropolitáját fogadja el illetékes bírói fórumnak.¹²⁸ 1696-ban a bécsi nunciatúrán bekövetkező váltáskor Tanara leköszönő nunciusként összeállított végjelentésében is hangsúlyozta, hogy Buonvisi idejében ugyan a nunciatúra elé került az ügy, de Tanara azt

¹²⁵ Molnár: Katolikus missziók a Balkánon, 246.

¹²⁶ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 42. Fol. 212^r–213^v, 214^r–215^v, 216^r–217^v. Nikola Ogramiéc beadványai XII. Ince pápához. [Mindhárom irat keltezetlen.] Fabrizio Spada bíboros-államtitkár utasította Tanara nunciust, hogy tárgyaljon Kollonich bíborossal a két püspök közötti viszony rendezése és a jogsértések megszüntetése érdekében. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 42. Fol. 218^{r-v}. Róma, 1693. október 10. Fabrizio Spada levele Sebastiano Antonio Tanarához. A három beadvány mellett másolatban megküldték a nunciusnak Ogramiéc 1669. március 31-i királyi kinevező oklevelét és a gotói apáti cím 1689. január 20-i adománylevelét Babich János zágrábi kanonok részére. AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 42. Fol. 209^{r-v}, 211^r. Bécs, 1669. március 31., Fol. 210^r. Bécs, 1689. január 20. I. Lipót már 1690. július 24-én kiadott egy oltalomlevelet Nikola Ogramiéc boszniai püspök részére Babich János zágrábi kanonokkal szemben. MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 20. Pag. 458–459. Bécs, 1690. július 24. Babich 1688-ban elnyerte a scardonai püspöki címet is. MNL OL MKL A57. Libri regii. Vol. 19. Pag. 213. Pozsony, 1688. január 16.

¹²⁷ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 42. Fol. 302^r–303^v. [S. d.] Nikola Ogramiéc beadványa XII. Ince pápához [az 1694. február 27-i bíboros-államtitkári utasítás melléklete], Fol. 319^r–320^v. [S. d.] Nikola Ogramiéc beadványa XII. Ince pápához [az 1694. április 3-i bíboros-államtitkári utasítás melléklete]. A boszniai püspök további beadványai a Propaganda Fide anyagában is megtalálhatóak. APF SC Bosnia. Vol. 4. Fol. 123^r–124^v. [S. d.] Nikola Ogramiéc beadványa a Propaganda Fide kongregációhoz, Fol. 125^r. [S. d.] Nikola Ogramiéc beadványa XII. Ince pápához, Fol. 126^r–127^v. [S. d.] Nikola Ogramiéc beadványa a Propaganda Fide bíborosaihoz [ezt a három keltezetlen beadványt 1694. február 27-én tette át az Államtitkárság a Propaganda Fide kongregációhoz], Fol. 241^r–242^v. Bécs, 1697. március 9. Nikola Ogramiéc beadványa a Propaganda Fide titkárához, Fol. 243^r. Bécs, 1697. március 16. Nikola Ogramiéc beadványa ismeretlenhez, Fol. 261^{r-v}. Diakóvár, 1698. december 5. Nikola Ogramiéc beadványa feltehetőleg a Propaganda Fide titkárához, Fol. 262^r. [S. d.] Nikola Ogramiéc beadványa a Propaganda Fide kongregációhoz; APF Scrittura Originali riferite nelle Congregazioni Generali (= SOCG) Vol. 531. Fol. 361^r. Diakóvár, 1698. szeptember 10. Nikola Ogramiéc beadványa a Propaganda Fide kongregációhoz, Fol. 362^r. Diakóvár, 1698. szeptember 10. Nikola Ogramiéc beadványa, feltehetőleg a Propaganda Fide titkárához.

¹²⁸ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 42., Fol. 580^v–581^r. Róma, 1695. november 5. Fabrizio Spada bíboros-államtitkár levele Sebastiano Antonio Tanara nunciusnak.

az illetékes metropolitára, akkor kalocsai érsekként Kollonich bíborosra hagyta. Ogramiç ezért fordult Rómában az Államtitkársághoz, a Propaganda Fidéhez és a Püspöki és Szerzetesi Kongregációhoz. Ez utóbbi valóban fel is vette volna az ügyet, és a nuncius útján Rómába kívánta volna idézni a zágrábi püspököt. Tanara azonban Ogramiç ellenében foglalt állást, számára világosnak tűnt a nunciaturai levéltárból, hogy a boszniai püspökök a korábbi évtizedekben is jogtalanul próbálták joghatóságukat kiterjeszteni Szlavóniában a Belgrádban székelő apostoli vikáriusokkal szemben.¹²⁹

Mindez találkozott I. Lipót mint apostoli királyi jogfelfogásával, aki szintén a kalocsai érseket rendelte bíróságnak a két püspök ügyében. Lipót ebben az értelemben írt a római császári képviselőnek is, szigorú büntetést kilátásba helyezve a magyar törvények alapján azok számára, akik a rendes bírák megkerülésével Rómában akartak közvetlenül pert indítani.¹³⁰ Alighanem a Szentszék is némileg megnyugodva tudatta már Santacroce nunciussal, hogy Ogramiç úgy távozott Rómából, hogy hajlandó volt a kalocsai érsek mint egyházi bírói fórum előtt a joghatósági vitában megvédeni álláspontját.¹³¹

Ogramiç 1698-ban már azt bizonygatta a Propaganda Fide kongregációnak, hogy Széchényi Pál kalocsai érsek előtt több dokumentummal is bizonyította a pozsegi egyház feletti joghatóságát, ám Babich azt továbbra is bitorolja, és már Rómából kér hozzá meg erősítést.¹³²

A zágrábi és a boszniai püspök közötti pert Széchényi 1699. június 6-án végül Santacroce nunciushoz továbbította Ogramiçnak a Szentszékhez való fellebbezéseként. Ebből kifolyólag támadt a vita Kollonich Lipót mint esztergomi érsek és prímás, valamint Andrea Santacroce nuncius között az egyházi bírói fórumok közötti viszonyról, azaz, hogy megkerülhet-e a prímás, és lehet-e közvetlenül a nunciushoz fellebbezni?¹³³ A kérdés nem volt teljesen váratlan, már a korábbi nunciussnak, Tanarának is kellett ezzel foglalkoznia, igaz, nem a boszniai és zágrábi püspökök közötti vita miatt. Az 1690-es évek elején a passai püspök és a salzburgi érsek vitájában merült fel a nuncius szerepe, aki emiatt részletesen összegyűjtötte a salzburgi, a prágai és az esztergomi érsekektől a nunciushoz történő fellebbezésre vonatkozó ismereteket. Széchényi György esztergomi érsek például nem volt hajlandó elismerni Tucci apátnak mint a Buonvisit követő nunciaturai széküresedés internunciussának figyelmeztetéseit a nunciatura mint fellebbviteli fórum ügyében. Jóllehet Széchényi György érsek eleinte az új nuncius, Tanara ellen is fenntartotta érveit, végül Jaklin Balázs nyitrai püspök közbenjárására a prímás megküldte az első fellebbezési ügyeket a nunciaturára. A nuncius azonban már ekkor figyelmeztetett, hogy az egyes

¹²⁹ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 43. Fol. 72^{r-v}. Relazione del Cardinale Tanara. Az Államtitkárság 1696. május 26-án az új nunciussnak, Andrea Santacroce-nak küldött levelének mellékletében.

¹³⁰ Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 416.

¹³¹ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 43. Fol. 146^{r-v}. Róma, 1696. október 6. Fabrizio Spada levele Andrea Santacroce-nak.

¹³² APF SOCG Vol. 531. Fol. 361^r. Diakóvár, 1698. szeptember 10. Nikola Ogramiç beadványa a Propaganda Fide kongregációhoz.

¹³³ Vanyó: *A bécsi pápai követség*, 69., 201.

érsekek és prímások hasonló „jogsértése” könnyen rossz példát adhat más nunciatúrák alatt lévő érsekek számára.¹³⁴

Santacrocét mégis meglephette Kollonich vehemens reakciója, amikor a prímás a zágrábi és boszniai püspök ügyében nem akarta a nunciatúrát fellebbviteli fórumként elismerni. Bár a nuncius szerint mindkét püspök el akarta kerülni a prímási széket mint bíróságot, Kollonich értelemszerűen az esztergomi érsekek kiváltságaira hivatkozott, amelyet nem is kívánt bizonygatni Santacrocénak. A nuncius érthető keserűséggel írt az esetről a bátyjának, ahogy arról a tanulmány elején közölt idézet is tanúskodik, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy bármennyire is tiszteli és szereti a bíboros-érsek személyét, nem engedheti meg, hogy az ő nunciusi hivatali idejében bármiféle újítás, változás álljon be a bírói joghatóság kérdésében. Santacrocé véleménye szerint Kollonich érsek a követeletével egy olyan fórumot (tudniillik a nunciatúrát) akart volna kizárni, amelynek a prímási szék alá volt rendelve.¹³⁵ A nuncius meglepettsége annak is betudható, hogy a 17. században nem volt ilyen jellegű vita a nunciatúra és az esztergomi érsekek között. Ez részben abból fakadt, hogy a század elejére feledésbe merült az esztergomi érsekeknek az a kiváltsága, amely szerint a prímás harmadfokon jogosult lett volna elbírálni a püspöki és érseki székek előtt folyó pereket.¹³⁶

A nuncius ugyanakkor bízott benne, hogy a prímás partner lesz abban, hogy valamilyen módon a kialakult konfliktust mielőbb elrendezzék. Santacrocé a legnagyobb akadállynak ebben Ogramiéc boszniai püspököt látta, aki továbbra sem akarta elismerni Kollonich bírói joghatóságát. Felmerült az is, hogy a Magyar Kamara elé kerüljön az ügy, mivel a zágrábi és boszniai püspök vitája a határvidéket érintő kérdés volt.¹³⁷ A vita végül a nunciatúra és a prímási szék között még hosszú évekig elhúzódott, de Santacrocé hangsúlyozta, hogy ez csupán joghatósági kérdés, személyesen végül nem terhelte meg viszonyát Kollonichcsal.¹³⁸ A bíboros-érsek álláspontjában ugyanaz az apostoli királyság eszmeiségéből fakadó gondolat jelentkezett, mint ahogy a püspökkinevezéseknél, vagy Ogramiéc római fellebbezését követően I. Lipót közbelépésénél láthattuk. Santacrocé utóda, Gianantonio Davia nuncius 1701-ben éppen erre mutatott rá, amikor azt írta, hogy Kollonich úgy véli, „hogy az ország apostoli jelleme a prímás ítéleteit föllebbezhetetlenné teszi”.¹³⁹ Lényegében valóra vált Tanara nuncius jóslata is. 1702-ben a nunciatúra ugyanis azzal érvelt, hogy a nunciának joga van eldönteni minden, az ő egyházi hatósága elé kerülő ügyet, még akkor is, ha az a fellebbezés egy *legatus natustól*, azaz például az esztergomi érsektől kerülne elé. Erre adott válaszában Kollonich viszont éppen a salzburgi

¹³⁴ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 226., Fol. 338r–345v. Bécs, 1694. március 13. Sebastiano Antonio Tanara levele Fabrizio Spadához.

¹³⁵ ASR Archivio Santacrocé. Busta 1226. Bécs, 1699. augusztus 15. Andrea Santacrocé levele Antonio Santacrocéhoz.

¹³⁶ Tusor Péter: Zsinati és nunciatúrai bíráskodás a kora újkori Magyarországon. (Forrásközlés 1638-ból). In: *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények*. 2018. Főszerk. Ujváry Gábor. Bp., 2018. 246.

¹³⁷ ASR Archivio Santacrocé. Busta 1226. Bécs, 1699. augusztus 29. Andrea Santacrocé levele Antonio Santacrocéhoz.

¹³⁸ ASR Archivio Santacrocé. Busta 1226. Bécs, 1699. október 3. Andrea Santacrocé levele Antonio Santacrocéhoz.

¹³⁹ Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 417. A vita 1702-ig folytatódott, iratait a bécsi nunciatúra levéltárából rövid regesztákkal közli Vanyó: *A bécsi pápai követség*, 192–199.

érsekre hivatkozott, aki mint *legatus natus* nem engedte a nunciushoz a fellebbezést.¹⁴⁰ Tanára 1694-ben épp ettől óvott a salzburgi érsek és a passauai püspök vitájában, hogy az ehhez hasonló példák könnyen ragadóssá válhatnak.

A boszniai és a zágrábi püspök perlekedésében ugyanakkor végül úgy tűnik, hogy Kollonich akarata érvényesült, mert Davia nuncius 1701-ben arról tájékoztatta az Államtitkárságot, hogy Ogramić végül az esztergomi érsekhez nyújtotta be megújított fellebbezését. Bár a primás hajlott volna arra, hogy ítéletéhez a nuncius jóváhagyását kérje, ezt Davia épp azért tagadta meg, mert ha az esztergomi érsekkel „együtt” adnak ki ítéletet, azzal a nunciusi joghatóság sérült volna.¹⁴¹ A boszniai püspök az elhúzódo jogvita végét azonban már nem élhette meg, mert 1701. augusztus 17-én Diakóváron rablógyilkosság áldozata lett.¹⁴²

A rekatolizáció kérdései

A protestánsok elleni fellépések terén, a katolikus egyházszervezet, plébániahálózat újjászervezése ügyében a Szentszék visszafogott szerepet játszott. Főként a missziók szervezésében, koordinálásában megkerülhetetlen Propaganda Fide kongregáció bizonyult ezen a téren aktívnak.¹⁴³ A háttérben a római és magyarországi folyamatok időbeli eltérése állt. Míg a 16. század végén a Szentszéktől kiinduló reformok jelentős potenciált jelentettek volna, addig a magyar politikai helyzet, a katolikus egyház körülményei megakadályozták az együttműködést. Mire pedig a 17. század első harmadára a magyarországi helyzet javult, és a katolikus egyházban megindultak a reformfolyamatok, addigra a római reformlendület hagyott immár alább. Hatékony együttműködésre ekkor már nem volt igazán lehetőség.¹⁴⁴ A 16–17. század fordulóján a prágai nunciaturán még átfogó javaslatok születtek a magyarországi katolicizmus helyzetének javítására, de hetven évvel később, az 1670-es évek elsőprő ellenreformációs hullámának idején a Szentszék leginkább már csak szimbolikus támogatásra szorítkozott. Missziókat (pálosok, jezsuiták, ferencesek) támogattak, az elfoglalt plébániák felszerelésére pedig kegyszereket küldtek.¹⁴⁵ A 17. századi magyarországi katolikus megújulás belső erőforrásokra támaszkodva ment végbe.

Ez persze nem jelentette azt, hogy a Szentszék egyes kritikus helyzetekben nem utasította volna a bécsi nunciásokat, hogy a felekezeti kérdéseket figyelemmel kísérjék. Az 1690-es években ilyen volt a katolicizmus helyzete a nem sokkal korábban Habsburguralom alá került Erdélyben. Ez természetesen szorosan összefüggött azzal a kérdéssel is, amelyet fentebb már részletesebben bemutattunk, nevezetesen egy rezideáló erdélyi

¹⁴⁰ Vanyó: *A bécsi pápai követség*, 196–197.

¹⁴¹ Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 416.

¹⁴² Karácsonyi János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, I–II. Bp., 1923–1924. II. 353.

¹⁴³ Tóth István György: *A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622)*. *Történelmi Szemle* 42 (2000) 19–68.

¹⁴⁴ Molnár Antal: *A pápaság és Magyarország a török uralom idején (1526–1686)*. In: *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében*. Szerk. Zombori István. Bp., 2004. 202–203., 207–208.

¹⁴⁵ Tusor Péter: *A prágai nunciatura tervezetei a trienti katolicizmus magyarországi terjesztésére a 16–17. század fordulóján*. *Századok* 144 (2010) 1165–1182.; Tusor: *Magyar–római egyházi kapcsolatok*, 193.

püspök visszatérésének lehetőségével. Ugyanakkor az erdélyi rendek és a Habsburg-kormányzat közötti tárgyalások a fejedelemség új berendezkedéséről nem kerülhettek meg az ott különösen releváns egyházi kérdéseket, és a túlsúlyban levő protestáns felekezetek helyzetének biztosítását.

Erdély katonai megszállását követően Lotaringiai Károly herceg ugyan az 1687. évi balázsfalvi szerződésben még garantálta a fejedelemség önállóságát, de I. Apafi Mihály halálát követően már a Habsburg-uralom érvényesült. Az új berendezkedés alapját a Diploma Leopoldinum határozta meg, amely a felekezeti kérdés tekintetében az addigi vallásügyi rendelkezéseket helybenhagyta, de engedélyezte a katolikusoknak kolozsvári és gyulafehérvári templomaik újjáépítését. A legfontosabb kormányzati szerv, a Gubernium összetételét felekezeti paritás alapján határozták meg, három-három katolikus, református, evangélikus és unitárius tanácsos beválasztásával. Ugyan a Bécsben tárgyaló Bethlen Miklós szerette volna elérni, hogy a katolikus püspököt és a jezsuitákat kiltító törvények érvényben maradjanak, ám erre aligha volt esély I. Lipót udvarában.¹⁴⁶

Ahogy azonban a kompromisszumos megállapodásokkal történni szokott, a Diploma Leopoldinum megállapításaival minden érintett elégedetlen volt: vagy túlzottnak, vagy kevésnek érezték az abban foglalt előjogokat. Az ellentétek az 1692. március-áprilisi nagy-szebeni országgyűlésen törtek a felszínre. A katolikusok öt fő pontban fogalmazták meg követeléseiket: 1. Lehessen püspökük, ahogy a bevett és a nem bevett felekezeteknek; 2. Alsó és felsőbb iskolákat ők is szabadon tarthassanak; 3. A katolikus egyháziaknak a többi felekezethez hasonló szabadságaik és jövedelmeik legyenek; 4. Ahol több templom van, ott egyenlően osszák el, vagy egyet adjanak vissza a katolikus egyháznak. Ahol nincs, ott legyen joguk építeni újat; 5. A régi szerzetesrendek visszatérhessenek Erdélybe. Bár úgy tűnt, hogy sikerül egyezséget elérni a protestánsok és katolikusok között, a katolikus fél olyan konkrét követelésekkel lépett fel, amely már nem tette lehetővé a gyors megegyezést. A katolikusok azt kérték, hogy a püspök teljes joghatóságával térhessen vissza, állítsák vissza a szebeni prépostságot, követelték a kolozsvári piactéri unitárius nagytemplom átadását, valamint minden olyan helységben a templomok elosztását, ahol több van. El akarták érni a szerzetesrendek – köztük a jezsuiták – erdélyi meglepedését, és az egyházi jövedelmek arányos elosztását. Mivel a felek nem tudtak megegyezni maguk között, ezért életbe lépett a Diploma Leopoldinum azon rendelkezése, miszerint a vitás kérdésekben a Gubernium meghallgatását követően az uralkodó dönt. A főkormányzókat protestáns többsége által elfogadott memorandumot Alvinczi Péter és követétségek vitték Bécsbe, arra kérve I. Lipótot, hogy a püspök és a jezsuiták visszaengedését ne engedje.¹⁴⁷

A katolikusok ekkor egy külön követtséget indítottak útnak Bécsbe Baranyai Gergely vezetésével. A megbízólevelet, ajánlásokat Baranyai részére az erdélyi katolikus klérus és a katolikus státus 1692. július 10-én állította ki. A császár mellett a címzettek között

¹⁴⁶ Trócsányi Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Bp., 1988. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 8) 196–205.

¹⁴⁷ Uo. 205–211.

találjuk Kollonich bíborost, Franz Voglmayr jezsuita provinciálist, Illyés András szebeni prépostot, későbbi erdélyi püspököt, valamint Sebastiano Antonio Tanara nunciust is.¹⁴⁸

A nuncius ősszel értesítette Spada bíboros-államtitkárt az erdélyi helyzetről és Baranyai követségéről. Kiemelte, hogy a katolikusok számtalan sérelmet szenvedtek el a protestáns erdélyi fejedelmek idején, így a Habsburg-uralom értelemszerűen komoly reményt jelentett számukra. A Diploma Leopoldinumra utalva szerinte azt a protestánsok csikarták ki a katolikusok sérelmével, de a záradék értelmében lehetőség volt a vitás kérdéseket az uralkodó elé terjeszteni. Tanara tájékoztatása alapján a katolikusok lényegében az 1692. márciusi, fentebb ismertetett kéréseiket terjesztették be Lipóthoz. A püspök esetében azt javasolták, hogy a protestáns ellenvetések elkerülése végett egy apostoli vikáriust nevezzenek ki Erdélybe püspöki joghatósággal. Ugyancsak szeretnék volna elérni bizonyos templomok visszaadását, ugyanakkor az egyházi birtokok restitúciójával még vártak volna, amíg a törökkel békét nem kötnek, és a Habsburg-uralom meg nem szilárdul a fejedelemségben. Harmadrészt pedig teológiai tanárok beengedését kívánták Erdélybe. A szebeni országgyűlésen ez úgy került elő, mint katolikus alsó- és felsőbb iskolák működésének engedélyezése. Tanara nuncius viszont kiemelte, hogy ez valójában a jezsuitáknak az Erdélybe való betelepüléséről szólna.¹⁴⁹

Rómában aligha meglepő módon a legfontosabb kérdésnek a püspökkinevezés bizonyult. A templomok visszafoglalása, az egyházi birtokok kérdése vagy épp a jezsuiták beengedése mind másodlagos kérdés volt a Szentszék számára. A Szent Hivatal dekrétuma alapján az Államtitkárság jelezte Tanara nunciust, hogy Bécsben semmit ne döntsenek a Szentszék előzetes értesítése és jóváhagyása nélkül az erdélyi katolikus ügyekben.¹⁵⁰

A nuncius 1692 végén a Kollonich bíborossal folytatott tárgyalást követően már konkrét tervekről tudott beszámolni az Államtitkárságnak. A bíboros tájékoztatása szerint eldőlt, hogy a kolozsvári főtemplomot visszaadnák a katolikusoknak, a hozzá tartozó épületekkel együtt, ahol lehetőség lett volna iskola nyitására is. A püspök ügyében felmerült, hogy Kollonich mint kalocsai érsek és így az erdélyi egyházmegye metropolitája küldjön egy vikáriust Erdélybe, aki világi hatalom nélkül gyakorolhatná az egyházi joghatóságot. Azt remélték, hogy ez elegendő alkualap lenne ahhoz, hogy a jezsuiták visszatérhessenek Erdélybe, igaz, beleegyeztek volna abba, hogy továbbra is világi papi ruhát öltve szolgálnak. A nuncius az egyházi birtokok kérdését ítélte a legnehezebbnek. I. Lipót ugyanis hajlott rá, hogy elkezdjék visszaszolgáltatni a birtokokat. Tanara azonban úgy vélte, hogy mivel a balázsfalvi szerződés megerősítette a fejedelmi adományokat, ez felesleges feszültséget szítana egyelőre, és könnyen Thököly oldalára sodorhatná az erdélyi protestánsokat. A nuncius hangsúlyozta, hogy ezt vélhetően a katolikus nemesség sem támogatná egyhangúan, hiszen ők is számos korábbi egyházi birtokot szereztek. Továbbra is azon a véle-

¹⁴⁸ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. XXI. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1898. 106–115.

¹⁴⁹ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 224. Fol. 262^r–264^r. Bécs, 1692. szeptember 13. Sebastiano Antonio Tanara levele Fabrizio Spadához.

¹⁵⁰ Mihalik: Az erdélyi katolikus újjászerveződés, 130–131.

ményen volt Tanara, hogy ez a kérdés akkor lehet aktuális, amikor a Habsburg-uralmat a törökkel való békekötést követően Erdélyben sikerül konszolidálni.¹⁵¹

A nuncius jelentését az Államtitkárság ismét a Szent Hivatal elé tette át, ahol azonban a korábbi utasítást ismételték meg, vagyis hogy Tanara ügyeljen arra, hogy a bécsi udvarban a Szentszék előzetes megkérdezése nélkül ne történjen döntés. A püspök kérdésében azt javasolták, hogy az egyházmegye adminisztrálását Kollonich felügyelje egy vikárius odaküldésével. Szembetűnő, hogy míg a nuncius az erdélyi egyházi birtokok ügyét tartotta a legkritikusabbnak, addig a Szentszék erre továbbra sem reagált, csupán a püspökség adminisztrálásának, betöltésének kérdésére összpontosított. Tanara ennek értelmében tárgyalt tovább Kollonich bíborossal, aki Kada István kinevezett erdélyi püspököt próbálta helyzetben tartani, miután őt már VIII. Sándor pápa – ugyan erdélyi püspökként nem erősítette meg – az augusztolisi püspöki címmel erdélyi apostoli vikáriusnak nevezte ki 1689-ben. Ez a Bécs és Róma között a főkegyúri jog kérdésében tapasztalható feszültséget ideiglenesen feloldotta volna.¹⁵²

Kollonich és Tanara tárgyalásai, valamint a szentszéki javaslatok alapján kikristályosodtak azok a pontok, amelyek aztán 1693 tavaszán a vallásügyi pótdiploma (április 9.) és az Alvincziana Resolutio határozataiban (május 14.; a vallásügyet a második pont tárgyalta) realizálódtak.¹⁵³ Kolozsvárott valóban a katolikusok részére ítélték meg az óvári református templomot és a mellette álló unitárius kollégium épületét. Elrendelték a kolozsmonostori birtok megváltását tizenötezer forintért, de ettől eltekintve a Tanara által legkényesebbnek ítélt egyházi birtokügyeket valóban változatlanul hagyták. Kompromisszumos volt a megoldás az iskolaügy és a püspök tekintetében is. A katolikus ifjúság tanítására engedélyezték egyházi személyek működését, de nem nevesítették a jezsuitákat. Ugyanígy apostoli vikárius kinevezését is jóváhagyták, aki a püspöki joghatóságot gyakorolhatja – lényegében tehát a Kollonich és Tanara által javasolt, és a Szent Hivatal által képviselt álláspont került itt előtérbe. Az egy hónappal később kiadott Resolutio második pontja a református templom helyett már a piactéri unitárius templom átadását javasolta inkább, cserébe az unitáriusok ötezer magyar forint kárpótlást kaptak volna. A nuncius és Kollonich együttműködése és az ennek nyomán megvalósuló erdélyi rekatolizációs lépések valóban megnyitották a katolikus expanzió előtt az utat.

Szintén Erdélyhez kapcsolódott az ottani örmény közösségek uniója a római katolikus egyházzal, ez a folyamat az 1690-es években számos kihívás elé állította a bécsi és varsói nunciusokat, valamint a Szentszékét is. A Nikol Torosowicz leMBERGI örmény unitus érsek fémjelezte unió meglehetősen ingatag lábakon állt az 1680-as évekre, nem kis részben a főpap öncélú hatalmi érdekei következtében. Mivel Lemberg hagyományosan

¹⁵¹ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 224. Fol. 521^r–524^v. Bécs, 1692. november 29. Sebastiano Antonio Tanara levele Fabrizio Spadához.

¹⁵² Mihalik: Az erdélyi katolikus újjászerveződés, 133–134.

¹⁵³ Szász Carolus: *Sylloge tractatum aliorumque actorum publicorum historiam et argumenta b. Diplomatis Leopoldini, Resolutionis item quae Alvincziana vocatur, illustrantium*. Claudopolii, 1833. 379., 389–391.

joghatósága alá tartozónak tekintette a moldvai örmény közösségeket, ez a szemlélet kiterjedt az 1668–1672 között Erdélybe menekült örményekre is.¹⁵⁴

Torosowicz utóda, Vardan Hunanean 1686-ban már említést tett egy Oxendio Virziresco nevű unitus papról, aki Székelyföldön működött az ottani örmények körében. Az ő tevékenységének köszönhetően az örmény világi előjárók kifejezték szándékukat a római egyházzal való egyesülésre, majd 1689 elején Elia Mendrul főesperes (awagerec') és Vardan Martinus Potoczky vardapet vezetésével egy küldöttséget indítottak Lembergbe, akik Vardan Hunanean unitus érsek kezébe letették a katolikus hitvallást. A varsói nunciatúra azonban igyekezett Oxendiótól független értesülésekhez jutni, és ez alapján az erdélyi örmény közösségben uralkodó nyugtalanság és az unió ingatagsága volt kitapintható. Ennek ellenére javasolták a Propaganda Fidének Oxendio örmény unitus püspöki kinevezését, egész Erdélyre kiterjedő joghatósággal. A Propaganda azonban érzékelve a megváltozott politikai helyzetet, a Habsburgok hatalmi befolyását, a bécsi nunciatúrát is be kívánta vonni az örmény kérdésbe.¹⁵⁵

Hosszas tárgyalásokat követően, figyelembe véve a magyar katolikus hierarchia be rendezkedését és különösképpen az erdélyi katolikus egyház helyzetét, Oxendiót 1690-ben aladiai címzetes püspöknek nevezték ki és Erdélybe apostoli vikáriusi felhatalmazással bízták meg.¹⁵⁶ Lényegében tehát hasonló helyzet állt elő, mint a fentebb említett Kada István esetében, aki az uralkodó által kinevezett erdélyi püspökként a Szentszék által az augustopolisi címre szentelve lett apostoli vikárius.

Oxendio azonban hamar konfliktusba került az örmény papsággal, mivel a latin rítus elkötelezett híve volt. Még a Propaganda Fide is inkább mérsékletre intette, mert Rómában is látták, hogy Oxendio makacssága a törekeny uniót veszélyeztetheti.¹⁵⁷ A kialakuló konfliktus időben pont egybeesett a római katolikus egyház helyzetének erdélyi rendezésével. Így aligha csodálható, hogy az erdélyi protestánsok, élükön Bethlen Miklóssal, igyekeztek az örményeket püspökük ellen hangolni. Bethlen szemében Oxendio egyszerre volt a bécsi Habsburg-udvar, Kollonich bíboros és a Szentszék embere. Különösen veszélyesnek ítélte őt, mert 1692-től Oxendio a kiváló román nyelvtudásának köszönhetően fontos közvetítő volt a jezsuiták és az erdélyi román ortodoxok közötti uniós tárgyalásoknak. Egy sikeres román és örmény unió viszont már komolyan veszélyeztette volna a protestánsoknak addig kedvező felekezeti arányokat a fejedelemségben.¹⁵⁸

Az újabb konfliktus ismét Oxendio püspök keményvonalassága miatt robbant ki 1697-ben, amikor több örmény papot – összhangban a római katolikus egyház tanításával – arra akart kényszeríteni, hogy váljanak el feleségeiktől. A papság erre Hunanean lembergi érsekhez és Gianantonio Davia akkori varsói nunciushoz fordult panaszával. A Pro-

¹⁵⁴ Nagy Kornél: *Az erdélyi örmények katolizációja (1685–1715)*. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 57.

¹⁵⁵ Uo. 95., 133–136.

¹⁵⁶ Uo. 141.

¹⁵⁷ Nagy Kornél: Andrea Santacroce bécsi apostoli nuncius és az erdélyi örmények egyháza. *Erdélyi Múzeum* 79 (2017) 107.

¹⁵⁸ Nagy Kornél: „Az császár capellájával misét mondó, bitang örmény püspök”. Gróf Bethlen Miklós kancellár és az erdélyi örmények. In: *Reformer vagy lázadó*, 372.

paganda Fide egy vizsgálóbizottság felállítását javasolta, ám ennek tevékenysége még inkább megosztotta az erdélyi örmény közösséget és papságát. A püspök egyre kellemetlenebb helyzetbe került több körülmény (vitatott pénzügyi tevékenység, egyik ellenfelegyánús halála) miatt, ezért 1698-ban a Propaganda Fide a bécsi nunciust, Andrea Santacrocét kérte fel vizsgálatra. A bizottságba mások mellett azonban az Oxendióval jó viszonyt ápoló jezsuiták is bekerültek. A helyzet végül úgy rendeződött, hogy az örmény unitus püspökökkel szemben állók elhagyták Erdélyt és Moldvában telepedtek le.¹⁵⁹

A keleti rítusúakkal való uniót a bécsi udvar is igyekezett elősegíteni. A felső-magyarországi görögkatolikusok közé Kollonich bíboros kezdeményezésére munkácsi püspökké kinevezett De Camillis József püspök érdemeiről szólva az 1690-es évek elején Tanara nuncius hangsúlyozta, hogy hároméves tevékenysége során megerősítette a térségben az uniót, és becslése szerint négyszáz görög rítusú papot hozott unióra. Azonban a nuncius úgy látta, hogy ennek a sikernek az egyik záloga az az ígélet volt, hogy a görög rítusú katolikus papság ugyanazokat a jogokat fogja bírni, amiket a latin rítusú társaik. Kollonich valóban kérte Tanarát, hogy járjon közben a Szentszéknél az ügyben.¹⁶⁰

1692. augusztus 23-án adta ki I. Lipót azt a kiváltságlevelét, amely alapján a görög rítusú katolikus klérus ugyanabban a mentességben részesedett, mint latin rítusú társaik. Fel szólította a földesurakat, hogy biztosítsanak telket a templomok, parókiák, temetők és iskolák számára, a kiváltságokat pedig kiterjesztette a papok törvényes házasságból származó fiaira is.¹⁶¹ A bécsi nuncius a kiváltságlevelet másolatban megküldte a Szentszéknek is, kiemelve, hogy a papság helyzetének javulásával remélhető a görög rítusú nép áttérése is.¹⁶² Az Államtitkárság ismertette a Propaganda Fidével is az oklevelet, amit a kongregáció bíborosai különösebb megjegyzés tudomásul vettek, így XII. Ince is jóváhagyta a császári diplomát és örömmel nyugtázta az uralkodó törekvését az unió előmozdítására.¹⁶³

A görög rítusú papságnak adott kiváltságlevelével a többi uniós kezdeményezés sikerére is reményt adott. Az Erdélyben a románok között hittérítő jezsuiták a bécsi udvartól arra is ígéletet kaptak, hogy az unió esetén politikai előjogot kap a papság, valamint a világiak is. Ennek komoly hatása lehetett abban, hogy 1697-ben Gyulafehérváron Szerémi Teofil püspök és tizenkét esperes unióra lépett.¹⁶⁴ Az erdélyi románok uniója azonban, ahogy az örmények ügye is, az erdélyi Habsburg-berendezkedés és a protestáns elit politikai küzdelmeinek ütközőpontjába került, ami a vallási kérdés megoldását tovább hátráltatta.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Nagy: Andrea Santacroce, 108–115.

¹⁶⁰ AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 224. Fol. 163^{r-v}. Bécs, 1692. augusztus 17. Sebastiano Antonio Tanara levele Fabrizio Spadához. De Camillis életútjára és munkácsi püspöki kinevezésére lásd Véghseő Tamás: „... mint igaz egyházi ember”. A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyháznak létrejöttje és 17. századi fejlődése. Nyíregyháza, 2011. (Collectanea Athanasiana I/4) 112–117.

¹⁶¹ Uo. 137. A kiváltságlevelé kiadását lásd Hodinka Antal: *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára 1458–1715*. Ungvár, 1911. 347–350.

¹⁶² AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 224. Fol. 259^r. Bécs, 1692. szeptember 13. Sebastiano Antonio Tanara levele Fabrizio Spadához, Fol. 260^r–261^v. Bécs, 1692. augusztus 23. I. Lipót kiváltságlevelének másolata.

¹⁶³ APF Acta Sacrae Congregationis Vol. 62. Fol. 200^v–201^v.; AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 39. Fol. 759^v–760^r. Róma, 1692. szeptember 27. Fabrizio Spada levele Sebastiano Antonio Tanarához.

¹⁶⁴ Nagy: *Az erdélyi örmények*, 74–75.

¹⁶⁵ Szirtes Zsófia: A románok vallási uniója. Rabutin főparancsnok szemével. In: *Catholic reformare*, 343–381.

A török kiűzésével párhuzamosan az ország több területén és Erdélyben is megkezdődött a Habsburg-uralom megszilárdulása. Ez lehetőséget biztosított a katolikus egyházi intézményrendszer újjászervezésére is, illetve a keleti rítusú felekezetekkel való unióra. Előbbiben azonban a Szentszéknek csekély szerepe volt, jellemzően az egyház jogsérelmét kívánták elkerülni, utóbbiban viszont általában a Propaganda Fide véleménye már komolyabban számíthatott.

Egy „magyar” bíboros?

A 17. század második felében a Habsburgok által jelölt bíborosok tekintetében Tusor Péter megállapította, hogy a fő szempont az volt, hogy valamiképpen sikerüljön feltartóztatni az erősödő francia befolyást, és a császári kuriális jelenlétet a sikeres bíborosi jelöléseken keresztül biztosítsák. Emellett a jelentősebb egyházmegyék élén álló, befolyásosabb német és magyar főpapok kinevezését próbálták meg elérni. Utóbbiak, mindenekelőtt az esztergomi érsek (Lippay György, majd Szelepcsényi György) jelölése jellemzően csak a második helyre sorolódott, és a forgandó sors következtében, mikor végre megnyílt volna előttük az út, mindketten még a bíborosi cím megszerzése előtt meghaltak. Johannes von Goëss gurki herceg-püspök és Maximilian von Küenburg salzburgi érsek mellett 1686-ban Kollonich Lipót már mint győri püspök bíborosi kinevezésére is sor került. Ráadásul ekkor XI. Ince pápa a törökellenes háború jegyében kedvezve Bécsnek, szinte teljesen mellőzve a francia érdekeket, kreált új bíborosokat. Érthető módon sokkolta ezek után a Habsburg-udvart a VIII. Sándor idején megtapasztalt mellőzöttség, amely megagya-zott az 1690-es években a már határozottabban megkövetelt bíborosi kinevezéseknek.¹⁶⁶

XII. Ince pápa idején az osztrák Habsburgok által jelölt bíborosok között számos név merült fel. A fő cél jellemzően a római jelenlét erősítése lett volna. Az 1690-es évek elején például XI. Ince pápa unokaöccsének, Livio Odescalchinak a jelöltsége is felmerült. A herceg azonban ingadozó volt e tekintetben, Medici bíboros egy Bécsbe küldött levele alapján Don Livio vállalta volna a jelöltséget, ha bármi esélyét látta volna, hogy a XI. Ince által kreált bíborosokkal egy erős pártot alkothatott volna a Kúrián belül, azonban magányos harcos nem kívánt lenni.¹⁶⁷ Odescalchi esetleges jelöltsége a későbbiekben is felmerült, azonban határozatlansága és a franciák ellenkezése miatt ez nem valósult meg.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Tusor Péter: Habsburg bíborosjelölések a 17. században. *Századok* 141 (2007) 1148–1151.

¹⁶⁷ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5577. Róma, 1691. október 2. Francesco Maria de' Medici levele I. Lipótnak.

¹⁶⁸ 1695-ben Goëss bíboros írta, hogy Livio Odescalchi továbbra is bizonytalankodott, hogy megnősüljön, vagy inkább a bíborosi kalapot válassza. Úgy tűnt, hogy a pápa is igyekezett a bíborosi reményeket aláásni, hogy a döntésképtelen herceget a házasság felé terelje. KLA Familienarchiv Goëss. C48. Róma, 1695. március 12. Johannes von Goëss levele Pietro Giuseppe Ederinek. A franciák arra hivatkoztak, hogy mivel Livio Odescalchi spanyol grand is volt, ha belőle bíborost kreálnak, az spanyol kardinálisnak számítana, így viszont a szokásjog szerint a franciáknak is járna egy bíborosjelölés. Rómában azonban az a hír járta, hogy a pápa nem kívánt a francia jelöltből, Louis-Antoine de Noaillesből, Párizs érsekéből bíborost kreálni, ami Odescalchi esetleges jelöltségét ismét a későbbiekre halasztotta volna. ASF Archivio Mediceo del Principato.

Különösen nagy veszteséget jelentett a császári diplomácia számára az idős Johannes von Goëss bíboros halála 1696-ban. Még az ő életében elkezdték előkészíteni a pápai udvarnál Vincenzo Grimani apát bíborosi jelöltségét. Azonban maga Goëss bíboros számolt be arról, hogy XII. Ince nem igazán örült a Grimani jelöléséről szóló híreknek, és csak reménykedett benne, hogy a jelölés átadásakor talán kedvezőbbé válik a pápa hozzáállása. Grimaniról köztudott volt, hogy elkötelezett a Habsburg-udvar irányába, és őt tették felelőssé, hogy Savoya bevonásával a franciákkal vívott pfalzi örökösödési háború kiterjedt Észak-Itáliára, és így a Pápai Államot is fenyegette. Végül 1697. július 22-én az új korona-bíborosok között Grimanit is bíborossá nevezte ki a pápa.¹⁶⁹

Grimani bíborosi kreációja idején már egy másik politikai esemény tartotta lázban az európai politikát, amelyben nem kis szerep jutott egy magyar főpapnak, Keresztély Ágost győri püspöknek. A lengyel trónt megszerző II. (Erős) Ágost szász választófejedelem unokatestvére, a győri püspök kezébe tette le a trienti hitvallást, elhagyva ezzel evangélikus vallását és áttérve katolikus hitre, ami elengedhetetlen előfeltétel volt a lengyel királlyá választáshoz. Az ellenérdekelt francia fél befolyásának köszönhetően, de a váratlan hitváltás miatt is erős kétségek merültek fel az új lengyel király áttérésének őszintesége kapcsán, ami miatt a Szentszék ódzkodott attól, hogy elismerje megválasztását. Ebben a helyzetben komoly szerep jutott Keresztély Ágostnak, aki kapcsolatait felhasználva igyekezett elősegíteni unokaöccse hatalmának konszolidációját és megszerezni számára a Szentszék elismerését, ez pedig óhatatlanul előtérbe helyezte a győri püspök személyét is.¹⁷⁰

Aligha csodálható, hogy már 1697 nyarán, egyidőben Grimani bíborosi címével, olyan hírek merültek fel, hogy II. Ágost mint lengyel király kérni fogja a Szentszékét Keresztély Ágost bíborosi kinevezésére.¹⁷¹ Politikai realitása ennek azonban meglehetősen csekély volt, mivel II. Ágostnak szüksége volt arra, hogy a vele szemben álló, franciapárti Michał Stefan Radziejowski bíborossal, lengyel prímással szemben egy ellenpólust alakítson ki. Emiatt a győri püspök bíborosi jelölése politikailag nem volt a király érdeke, így inkább a megválasztásában aktívan közreműködő kujáviai püspök, Stanisław Kazimierz Dąbski kandidálása merülhetett volna fel.¹⁷²

Miután II. Ágost és Radziejowski bíboros-prímás viszonya rendeződni látszott – nem kis részben a Szentszék közbelépésének és a rendkívüli nuncius, Fabrizio Paolucci tárgyalásainak köszönhetően –, új bíborosi jelölés merült fel. II. Ágost a passauai püspököt, Johann Philipp von Lambergét kívánta volna nominálni, aki I. Lipót császár követeként szintén támogatta a szász választófejedelem megválasztását a lengyel országgyűlésen.¹⁷³ Nem volt

Francesco Maria de' Medici. Filza 5679. Róma, 1692. augusztus 23. Fabrizio Agostini levele Francesco Maria de' Medicinek.

¹⁶⁹ KLA Familienarchiv Goëss. C48. Róma, 1695. július 9. Johannes von Goëss levele Pietro Giuseppe Ederinek. Grimani életére és diplomáciai tevékenységére lásd Borrelli: Grimani.

¹⁷⁰ Mihalik: *The King's Cousin*, 244–249.

¹⁷¹ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5725. Róma, 1697. július 20. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicinek.

¹⁷² AAV Segr. Stato. Germania. Vol. 221. Fol. 534^{r-v}. Bécs, 1697. augusztus 17. Andrea Santacroce [cifre] levele Fabrizio Spadához.

¹⁷³ Mihalik: *The King's Cousin*, 249–250.

szokatlan, hogy egy uralkodó más ország főpapját jelölje bíborosnak. 1671-ben a francia Césár d'Estréest, majd 1673-ban a szintén francia Pierre de Bonsit is éppen a lengyel király jelölésére emelték bíborosi rangra.¹⁷⁴ Ugyanakkor XII. Ince nem sok reménnyel kecsegtető választ adott a lengyel bíboros protektornak, Carlo Barberininek. A pápa nem látta időszzerűnek a lengyel király kérését, ráadásul arra is hivatkozott, hogy épp 1695 év végén, még Sobieski János jelölésére bíborossá nevezte ki annak apósát, az ugyancsak francia Henri Albert de La Grange d'Arquien márkít.¹⁷⁵ A lengyel király törekvése a következő években is hasztalan volt, így végül a passauai püspök jelölését a bécsi udvar vette át, és Lamberg 1700. június 21-én valóban el is nyerte a bíborosi címet.¹⁷⁶

Kezdetben II. Ágost azt szerette volna elérni, hogy XII. Ince pápa saját elhatározásából (*di suo proprio moto*) kreaálja bíborossá Keresztély Ágostot.¹⁷⁷ Mivel 1700 elejére nyilvánvalóvá vált, hogy Lambergből nem lesz bíboros lengyel nominációra, a passauai püspök hivatalos lemondásával a jelöltségről megnyílt az út a győri püspök kandidálása előtt.¹⁷⁸ A lengyel uralkodó és Keresztély Ágost leveleit, valamint a jelölést a püspök jezsuita gyóntatója, Franz Pröller atya vitte Rómába Carlo Barberini bíboros protektornak. Barberini 1700. május 18-án közölte a lengyel jelölést egy audiencia keretében XII. Ince pápával.¹⁷⁹ Maga I. Lipót is külön levélben kérte Barberini bíboros támogatását a győri püspök számára, valamint utasította római követét, Leopold Joseph von Lamberg grófot, hogy minden lehetséges módon segítse Keresztély Ágost lengyel jelölésének megvalósulását.¹⁸⁰ A kedvező előjelek ellenére az 1700. június 21-i konzisztórium csalódást hozott a győri püspök bíborosságában reménykedők számára. Bár Lamberg passauai püspök elnyerte a bíborosi kalapot, Keresztély Ágost nem volt az új bíborosok között.¹⁸¹

Leopold Joseph von Lamberg császári követ javaslatára Pröller atya audienciát kért XII. Incétől. A győri püspök gyóntatója lényegében II. Ágost korábbi kéréséhez tért vissza: ha nem valamely korona jelöltjeként, akkor a pápa saját elhatározásából legyen bíboros Keresztély Ágostból. Ince pápa ismételten elismerően szólt a győri püspök személyéről és működéséről, és meghagyta a jezsuita páternek, hogy írja meg Keresztély Ágostnak, hogy az ő bíborosi címe „pontifikátusunk koronája lenne”.¹⁸² A császári követ azonban

¹⁷⁴ Joseph Bergin: Cardinals as National Politicians. In: *A Companion to the Early Modern Cardinal*. Ed. Mary Holingsworth – Miles Pattenden – Arnold Witte. Leiden–Boston, 2020. 213.

¹⁷⁵ Biblioteca Apostolica Vaticana. Barb. Lat. Vol. 6653. Fol. 36^r–37^r. Róma, 1698. április 13. Carlo Barberini levele II. Ágosthoz. Azt is híresztelték, hogy Keresztély Ágost meg is sértődött unokafivérére, mert nem őt, hanem Lambergét jelölte. Archivio Storico Capitolino di Roma Capitale. Archivio Capranica. Scarlatti. Busta 1181. Varsó, 1698. június 10. Hírlevél.

¹⁷⁶ ÖStA HHStA StA Rom. Korrespondenz. Kart. 80. Fol. 96^r.

¹⁷⁷ AAV Segr. Stato. Principi. Vol. 128. Fol. 44^r–45^r. Varsó, 1698. február 26. II. Ágost levele XII. Incének.

¹⁷⁸ ÖStA HHStA StA Rom. Varia. Kart. 15. Fol. 107^{r-v}. Varsó, 1700. április 14. II. Ágost levele XII. Incének.

¹⁷⁹ BAV Barb. Lat. Vol. 6654. Fol. 33^r–34^r. Róma, 1700. május 22. Carlo Barberini levele Keresztély Ágosthoz.

¹⁸⁰ ÖStA HHStA Staatenabteilung. Rom. Hofkorrespondenz. Kart. 17. Fol. 107–108. Bécs, 1700. május 5. I. Lipót levele Carlo Barberinihez, Kart. 82. Fol. 32^{r-v}. Bécs, 1700. május 5. I. Lipót levele Leopold Joseph von Lamberghez. A császári követ a bíborosi címet nyert passauai püspök távoli unokatestvére volt.

¹⁸¹ Az egyes koronák által jelölt, 1700. június 21-én bíborosi címet nyertek között volt Louis-Antoine de Noailles párizsi érsek, Johann Philipp von Lamberg passauai püspök és Francisco de Borja toledói kanonok. ÖStA HHStA Staatenabteilung. Rom. Korrespondenz. Kart. 80. Fol. 96^r.

¹⁸² Uo. Fol. 75^r–82^v. Róma, 1700. június 26. Leopold Joseph von Lamberg jelentése I. Lipótnak.

tisztán látta, hogy politikai okok húzódtak meg Keresztély Ágost elutasítása mögött. XII. Ince egyrészt maga is elismerte, hogy bár kész lenne teljesíteni a lengyel király kérését, de körültekintőnek kell lennie a politikai körülményekkel kapcsolatban. Keresztély Ágost ugyanis császári titkos tanácsosi címet kapott, és így bíborosi rangja okot adna a franciák féltékenységére.¹⁸³ Velence követe szintén próbálta megakadályozni a győri püspök bíborosi címét, feltehetőleg részben francia nyomásra, részben viszont a Béccsel fennálló más politikai nézeteltérések miatt. A császári diplomácia esetlegesen még abban bízott, hogy a két *in pectore* fenntartott bíborosi cím közül az egyik Keresztély Ágosté lehet.¹⁸⁴ Ez azonban nem derülhetett ki. A pápa 1700 nyarának végén már haldoklott, újabb konzisztóriumra esély sem volt. Már mindenki a konklávéra készült, amikor 1700. szeptember 27-én meghalt XII. Ince.

Összegzés

Tusor Péter a Pázmányt követő három esztergomi érsek működését vizsgálva hangsúlyozta, hogy a magyar katolikus hierarchia Szentszékhez fűződő viszonyát kettősség jellemezte. A királyi főkegyúri jogot, az ahhoz kapcsolódó magyar egyházi kiváltságokat úgy képviselték a Kúriával szemben, hogy mindeközben megtartották, erősítették a Rómával való kapcsolataikat. A pápaság és az európai államok közötti viták jellemzően jogi természetűek voltak, az államjogi és egyházjogi felfogás ütközött egymással minduntalan. Ezek a konfliktusok befolyásolták az egyes udvarok és a Szentszék kapcsolatrendszerét, azonban nem bírtak kizárólagos hatással, a kétoldalú viszonyrendszert számtalan más ok is befolyásolta komplex módon.¹⁸⁵

A királyi főkegyúri gyakorlatból származó korábbi konfliktusok a 17. század végén, XII. Ince idejében sem halványodtak el. A püspökkinevezések vagy éppen az egymással pereskedő püspökök feletti bírói joghatóság ügyeiben ez továbbra is kitapintható. A török egyre biztosabbá váló kiűzése, a másfél százados hódoltság közelgő vége több szempontból is kihatott azonban ezekre a nézeteltérésekre. A Habsburg-uralom alá kerülő Erdély és az ottani püspökség kérdése több évtizedes halogatás után átfogóbb rendezésre várt. A Szentszék azonban érezhetően itt is az egyházjogi megfontolásokból fakadó álláspont-ra szorítkozva leginkább a királyi főkegyúri joggyakorlat esetleges túlkapasai ellen próbált fellépni, és a püspökkinevezés kérdésére összpontosított.

Ezzel szorosan összefüggött a keleti rítusú, az ország keleti és déli részén nagy számban élő népesség és papságának uniója, az ezzel kapcsolatos problémák. Akár az örmények, a rutének, vagy a románok, szerbek esetleges uniójára gondolunk, szembetűnő, hogy az

¹⁸³ ÖStA HHStA Staatenabteilung, Rom. Korrespondenz, Kart. 80. Fol. 105^r–110^v. Róma, 1700. július 24. Leopold Joseph von Lamberg jelentése I. Lipótnak. Keresztély Ágost, miután 1699-ben lemondott a szász kancellári címről, amelyet a lengyel király kérésére vállalt el, titkos tanácsosi címet kapott I. Lipóttól. ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5695. Bécs, 1699. augusztus 8. Hírlévl.

¹⁸⁴ ÖStA HHStA Staatenabteilung, Rom. Korrespondenz, Kart. 80. Fol. 133^r–138^r. Róma, 1700. augusztus 14. XII. Ince 1699 novemberében több új bíborost is megnevezett, azonban kettőt *in pectore* fenntartott.

¹⁸⁵ Tusor: Magyar–római egyházi kapcsolatok, 180–181., 197–198.

1680-as évek végére már komolyabb előzményekre tekintett vissza a kérdés, de a háborús állapotok miatt kusza, zűrzavaros, sokszor a helyi egyházi hierarchia számára is nehezen kibogozható problémahalmazként jelentkezett az unió kérdése. A Szentszék természetesen támogatta ezek kedvező megoldását, de láthatóan a tényleges végrehajtást a helyi katolikus főpapság kezébe engedte át. Bár a bécsi és varsói nunciaturák révén szoros figyelemmel kísérték az eseményeket, az 1690-es években érezhetően Kollonich Lipót bíboros kezébe került az ezzel kapcsolatos döntési jogkör.

Általában is úgy tűnhet, ha csak a nunciatura tevékenységét figyeljük, mintha a magyar püspökök – egy-egy súlyosabb konfliktus (Radanay, Ogrami) kivételével – eltűntek volna. Természetesen a kapcsolat nem szakadt meg, de jellemzően inkább a Propaganda Fidéni keresztül tapintható ki. Ha a politikai kérdéseket nézzük, szintén a magyar főpapok perifériára szorulását és Kollonich megkerülhetetlen szerepét látjuk.¹⁸⁶ Lippay György vagy Szelepcsényi György még aktív politikai programot képviselt a Szentszék irányába, például a Rákócziak Erdélye vagy a törökkérdés kapcsán.¹⁸⁷ Miután 1695-ben Kollonich esztergomi érsek lett, a szerepe végképp megkérdőjelezhetetlenné vált.

Vanyó Tihamér megállapítása szerint az apostoli királyság gondolatának „legbuzgóbb szorgalmazója” Kollonich bíboros-érsek volt, ami visszatükröződött az egyházi bírói joghatóságról a nunciussal folytatott vitájában is.¹⁸⁸ Ebben az összefüggésben érdemes felvetni a római magyar jezsuita gyóntató, Cseles Márton szerepét is. Szelestei Nagy László hívta fel arra a figyelmet, hogy az 1690-es években az oszmán hódoltság alóli felszabadulás rendezetlen birtokügyek és jogviták ezreit hozta magával. Ezek tisztázásához elengedhetetlen volt a történeti forrásfeltárás, és ezt ismerte fel Kollonich bíboros is.¹⁸⁹ Ez a munka azonban nemcsak a tisztázatlan belső viszonyok rendezéséhez volt szükséges, hanem a főkegyúri joggal kapcsolatos vitákban is fontossá válhatott. Láthattuk, hogy az Illyés András erdélyi püspök ügyében benyújtott emlékirat történeti megalapozottsága mögött – Goëss bíboros naplóbejegyzése alapján – joggal sejthető Cseles Márton szerepe.¹⁹⁰ A szentszéki archívumokban rejlő lehetőségeket és esetleges veszélyeket pedig Goëss bíboros is érzékeltette említett, 1695. évi levelében, amikor hírül vette, hogy a magyarországi egyházi javadalmakkal kapcsolatos levéltári iratokat kezdik el feltárni. Tusor Péter vetette fel, hogy talán nem véletlen, hogy épp a megkezdődő jezsuita forrásgyűjtő munkával párhuzamosan szállt vitába a nunciussal Kollonich bíboros-érsek a primási szék harmadfokú fellebbviteli jogkörének biztosításáért.¹⁹¹ A bíboros Cselesnek nyújtott támogatása mögött nem nehéz felfedezni ugyanazt a motivációt, amelynek köszönhetően fél

¹⁸⁶ Mihalik: *Catholic, Heretics*, 45–46.

¹⁸⁷ Tusor: *Magyar–római egyházi kapcsolatok, 188–189., 193–194.*

¹⁸⁸ Vanyó: *A bécsi pápai követség*, 69–70.

¹⁸⁹ Szelestei Nagy László: *A jezsuiták történeti forrásgyűjtésének kezdetei Magyarországon. Magyar Könyvszemle* 103 (1987) 163–164.

¹⁹⁰ Cseles Márton politikai szerepét mutatja, hogy 1695-ben kikérték véleményét az új magyar kancellár személyére is. KLA Familienarchiv Goëss. C47. Róma, 1695. november 4. Cseles Márton levele és az általa javasoltak névsora Johannes von Goëss bíboroshoz. A bíboros másnapi leveléhez csatolta a magyar jezsuita által jelölték névsorát. ÖSTA HHStA StA Rom. Korrespondenz. Kart. 75. Fol. 61^r–64^r. Róma, 1695. november 5. Johannes von Goëss bíboros levele Pietro Giuseppe Ederihez.

¹⁹¹ Tusor: *Zsinati és nunciaturai bírások*, 246.

évszázaddal korábban Lósy Imre érsek segítette a szintén jezsuita Inchoffer Menyhért munkáját, az *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae* összeállítását. Inchoffer műve kiválóan alkalmas volt a magyar királyi főkegyúri jog történeti igazolására, hiszen közreadta a II. Szilveszternek tulajdonított, az apostoli jogokat a magyar királyok részére biztosító hamisított bullát is.¹⁹² Aligha véletlen, hogy épp ezekben az években dolgoztak ki a jezsuiták több történeti munkaprogramot, és kezdte meg Cseles Márton a római forrásfeltárást. A Szentszékkal folytatott viták tükrében pedig szinte logikus lépésnek tűnhet a jezsuita Hevenesi Gábor és köre részéről, hogy az 1690-es években megfogalmazott tudományos tervezetükben Inchoffer munkájának folytatását tűzték ki célul.¹⁹³

Bécsnek a török kiűzésével sikerült megerősítenie az európai hatalmi rendszerben betöltött pozícióját. Ez különösen fontos volt, hiszen az 1690-es években már szinte napon-ta várható volt II. Károly spanyol király halála és ezzel a Habsburg-dinasztia spanyol ágának kihalása, amely újabb, az egész kontinenst hadrendbe állító örökösödési háborút vetített előre. Ezért is szemlélték Bécsből aggodalommal a Szentszék és XIV. Lajos a gallikán cikkelyek okozta vitákat lezáró kiegyezését. A császári diplomácia – nem teljesen alaptalanul – a francia befolyás ismételt római megerősödésével számolt, ami számos konfliktushoz vezetett. Jóllehet ezek a részben egyházpolitikai viták jórészt a birodalmi egyházakat, püspöki és érseki székek betöltését érintették, a francia manőverezést például Illyés András szentszéki megerősítésében is tetten érte a császári diplomácia. Az egyre feszültebbé váló politikai helyzet alig-alig engedhette meg a Szentszéknek teendő egyházpolitikai engedményeket, tovább erősítve a főkegyúri joggyakorlatot és az apostoli királyság eszméjét.

A bécsi udvarnak ebben a helyzetben különösen fontos volt a római jelenlét megerősítése. A császári követi posztot betöltő világi személyeknek a pápai udvarral kipattanó részben politikai, részben protokolláris konfliktusai ezt azonban megnehezítették.¹⁹⁴ A helyzetet javítandó Medici bíboros protektorra kevésbé lehetett számítani, aki Rómától távol élt. Nem csoda, hogy minden hazatérését sürgető kérése ellenére a bécsi udvar folyamatosan maradásra bírta az agg Goëss bíborost. Goëss valóban kérlelhetetlenül, de tapasztalt diplomataként képviselte a császár érdekeit. Halála után megbecsült, a fejedelmekkel, hercegekkel jól szót értő főpapként jellemezték, akit azonban XII. Ince pápa vélhetően nem nagyon fog hiányolni, miután számtalan kellemetlen percet szerzett neki a törökellenes segély iránti állandó kéréseivel.¹⁹⁵

Goëss érezhető űrt hagyott maga után, hiányát nemigen tudták pótolni. A császár 1695-ben Vincenzo Grimani apátot nominálta, ezt még maga Goëss bíboros tudatta a pápával.¹⁹⁶ Ahogy azt korábban már említettük, Grimani jelölése nemigen tetszett a Szentszéknek, ami nagyrészt korábbi diplomáciai tevékenységének volt köszönhető. Azonban minden ellenérzésével szemben XII. Ince végül nem gördített komolyabb akadályt Grimani

¹⁹² Tumor: Magyar–római egyházi kapcsolatok, 183.

¹⁹³ Szelestey Nagy: A jezsuiták, 161–162.

¹⁹⁴ Georg Adam von Martinitz konfliktusaira lásd Mihalik: Audiencia elutasítva.

¹⁹⁵ ASF Archivio Mediceo del Principato. Francesco Maria de' Medici. Filza 5724. Róma, 1696. október 20. Paolo della Stufa levele Francesco Maria de' Medicihez.

¹⁹⁶ KLA Familienarchiv Goëss. C49. Róma, 1695. augusztus 13. Johannes von Goëss jelentése I. Lipótnak.

bíborosi kinevezése elé, ami azonban csak két évvel később, Goëss halálát követően, 1697. július 22-én következett be.¹⁹⁷ Miután pedig a császári követ, Martinitz gróf mindinkább elszigetelődött a pápai udvarban, az 1698 tavaszán Rómába érkező Grimani bíborosnak talán még az a szándéka is valós lehetett, hogy legalább ideiglenesen is ellássa a császári követi feladatokat.¹⁹⁸

Még égetőbbé vált a császárhoz hű bíborosok kérdése 1699-ben, miután Kollonich korára és egészségére hivatkozva már jelezte Bécsben, hogy nem kíván Rómába utazni egy új konklávé esetén.¹⁹⁹ Ebben a kontextusban még érthetőbbé válik a bécsi udvar törekvése Lamberg passauai püspök, illetve Keresztély Ágost győri püspök esetleges bíborosi kinevezésére. Bár utóbbit végül nem sikerült ekkor keresztülvinni, az 1690-es évek második felében jól érzékelhetően megkezdődött az ő bécsi karrierjének kiépítése, és a Habsburg-uralta területek, jelen esetben a Magyar Királyság főpapságába való integrációja. Keresztély Ágost később valóban meghatározó szerepet játszott nemcsak a magyar történelemben esztergomi érsekként, hanem a császári érdekvégyesítést is segítette a Német-római Birodalomban diplomáciai tevékenységével. Későbbi pályájának fontos állomása lett, hogy 1706-ban végül elnyerte a bíborosi címet.²⁰⁰

A 17. század végén tehát továbbra is a kettősség jellemezte a Szentszékhez fűződő kapcsolatokat a magyar egyházpolitika tekintetében. Elsősorban a főkegyúri joggyakorlathoz kapcsolódtak a konfliktusok, ám a törökellenes háború és az európai politikai helyzet továbbra is szükségessé tette az együttműködés fenntartását. Kollonich Lipót esztergomi érsekké választását követően azonban még élesebbé váltak az apostoli királyság gondolatán nyugvó államegyházi keretek körvonalai. Bár a magyar püspöki kar tagjai továbbra is tartották a kapcsolatot Rómával, elsősorban a Propaganda Fide kongregációval, Kollonich személye megkerülhetetlenné vált az 1690-es évekre a magyar egyházpolitikai kérdésekben Bécs és Róma kapcsolatában.

¹⁹⁷ Borrelli; Grimani.

¹⁹⁸ ÖStA HHStA StA Rom. Korrespondenz. Kart. 78. Fol. 27^r–28^v. Róma, 1698. május 24. Domenici apát jelentése I. Lipótnak.

¹⁹⁹ ÖStA HHStA StA Venedig. Dispacci di Germania. Bd. 182. Nr. 102. Pag. 308. Bécs, 1699. december 12. Francesco Loredan velencei követ jelentése a Szenátusnak.

²⁰⁰ Lakatos Adél: Sachsen-Zeitz-i Keresztély Ágost. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp., 2003. 328.

CONTENTS

STUDIES

István Tringli <i>The Proclaimed Congregation</i>	575
Tibor Martí <i>The Dowry of Queen Beatrix of Aragon. New Sources about the Neapolitan Connections of King Matthias Corvinus (1474–1476)</i>	605
Béla Vilmos Mihalik <i>The Holy See and the Hungarian Church in the Late Seventeenth Century</i>	631
Ágoston Nagy <i>“The Fate and Situation of This Noble, Unhappy Nation is Terrible!” The 1831 Speech of Sándor Kisfaludy in the Polish Affair</i>	671
Csaba Fazekas <i>Viewpoints for the Characterization of the Political Ideology of the Hungarian Bishops’ Conference in 1848</i>	695
Péter Csunderlik <i>The “Hungarian Schorske”? Péter Hanák and the Western Historical Scholarship</i>	711
REVIEW	
Vilmos Erős <i>Idolum and Reality. The Engaged Historian</i>	727

E számunk szerzői

Csunderlik Péter, tudományos munkatárs, Politikatörténeti Intézet, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék ● Erős Vilmos, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Középkori, Kora Újkori Magyar Történeti és Segédtudományi Tanszék ● Fazekas Csaba, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete ● Martí Tibor, tudományos munkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Mihalik Béla Vilmos, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar ● Nagy Ágoston, tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont ● Tringli István, tudományos főmunkatárs, BTK TTI

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

9 770040 963009 2 1004